

Był
Stus

Wasył Stus

...Ten jeszcze jeden okruch Ukrainy

Wydawnictwo „Szwajpolt Fiol”

Fundacji św. Włodzimierza Chrziciela Rusi Kijowskiej w Krakowie

2011

Wasył Stus

...Ten jeszcze jeden okruch Ukrainy

Бібліотека Фондації св. Володимира
том XVI

Василь Стус

...Іще один кавалок з України

Вибрав і переклав: Анджей Новак

Вступ: Володимир Мокрий

Видавництво „Швайпольт Фіоль”
Краків 2011

Biblioteka Fundacji św. Włodzimierza
tom XVI

Wasył Stus

...Ten jeszcze jeden okruch Ukrainy

Wybrał i przełożył Andrzej Nowak

Wstępem opatrzył Włodzimierz Mokry

Wydawnictwo „Szwajpolt Fiol”
Kraków 2011

Copyright© by Andrzej Nowak, Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi
Kijowskiej w Krakowie, Kraków 2011

Oryginalne wiersze Wasyla Stusa pochodzą z wydania: Василь Стус,
Вечір зламана віть. Вибране, упорядкування Оксана Дворко, Дмитро
Стус, Київ: Дух і література, Задрука, 1999, с. 384.

Wydawca: Fundacja św. Włodzimierza
ul. Kanonicza 15, 31-002 Kraków
tel./fax (48-12) 421 99 96
tel. (48-12) 421 92 94
e-mail: fondsw@poczta.onet.pl
www.nestor.cracow.pl

Projekt okładki: Jadwiga Styra-Nawrocka

Łamanie: Oleg Aleksejczuk

ISBN 978-83-62454-01-3

Druk: Wydawnictwo PLATAN, Kryspinów 189

“За біль біліша” Україна Василя Стуса

Якщо болить серце –
тобі, друже, поталанило.
Василь Стус¹

У поетичному образі світу Василя Стуса (1938–1985) особливо важливу роль відіграє світло і сніжно-біла білота². Святий і чистий – “білий світ” дитячих років Василя Стуса – це “веселий, [повний] сонця і тепла [...] білий світ”³. Світ виховуваного в українській християнській сім’ї кінця тридцятих і сорокових років XX століття поета був світом, в якому “вгорі кипить сонце”, коли людина прагне бути завжди молодю. Такий заслуговуючий на благословення чоловік, який любить ближнього, обдаровує його довір’ям і ділиться

¹ В. Стус, *Золотоока красуня*, упорядник і попереднє слово Дмитро Стус, Київ 1992, с. 34.

² Білота – це колір нерозщепленого світу. Згідно з християнською традицією вона символізує досконалу чистоту, неминаючу красу, перемогу і вічну славу. Білота виражає радість і святковий настрій. Як “колір, який ще все в собі містить, білота є також символом початку, відкритих можливостей, новини. Білота – це також відповідний колір для людей, які люблять мир і світло”. Пор. D. Forstner OSB, *Biel*, [w:] *Świat symboliki chrześcijańskiej*, przekład i opracowanie W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, wybór ilustracji i komentarz T. Łozińska, Warszawa 1990, s. 115–116; пор. також M. Lurker, *Biały* [колір], [w:] *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. bp K. Romaniuk, Poznań: Pallottinum, 1989, s. 25–26.

³ В. Стус, *На однакові квадрати поділили білий світ*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

„Bielsza niż ból” Ukraina Wasyla Stusa

*Jeżeli boli cię serce –
poszczęściło ci, przyjacielu*
Wasyl Stus¹

W poetyckim obrazie świata Wasyla Stusa (1938–1985) szczególnie istotną rolę odgrywa światło i biel². Święty i czysty jest „biały świat” lat dziecięcych poety, „wesoły, pełen ciepła i słońca”³. Świat wychowywanego w ukraińskiej rodzinie chrześcijańskiej końca lat trzydziestych i czterdziestych XX wieku poety jest światem z „kipiącym w górze słońcem”, kiedy człowiek pragnie być zawsze młody. Taki, patrzący w „rozjaśnione niebo” i zasługujący na błogosławieństwo, miłujący bliźniego, obdarowujący go

¹ B. Стус, *Золотоока красуня*, упорядник і попереднє слово Д. Стус, Київ 1992, s. 34. Cytowane fragmenty utworów Stusa tłumaczył autor – W.M.

² Biel, będąca kolorem nierozszczepionego światła, zgodnie z tradycją chrześcijańską wyobraża doskonałą czystość, nieprzemijające piękno, zwycięstwo i wieczną chwałę. Biel jest wyrazem radości i święteckiego nastroju. Jako „kolor, który jeszcze wszystko w sobie zawiera, biel jest także symbolem początku, otwartych możliwości, nowego. Jest też biel odpowiednim kolorem dla ludzi miłujących pokój i światło”. D. Forstner, *Biel*, [w:] *Świat symboliki chrześcijańskiej*, przekład i opracowanie W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński, Warszawa 1990, s. 115–116; por. też M. Lurker, *Białe* [kolor], [w:] *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. bp K. Romaniuk, Poznań: Pallottinum, 1989, s. 25–26.

³ B. Стус, *На однакові квадрати поділили білий світ*, [y:] B. Стус, *Під тягарем хреста. Поетії*, Львів 1991, s. 61.

з ним радістю, стає немов “святим”⁴. Втіленням, інспірованою християнством, української культури став для Василя Стуса сяючий промінням Євангелія від XI віку Софійський собор – Мудрості Божої⁵ у Києві, який неоднократно з’являвся в творах поета, особливо тих написаних на засланні і в камерах концтаборів: “Сосна росте із ночі. Роєм птиць благословенна свинула Софія і галактичний Київ бронзові у мерехтінні найдорожчих лиць. [...] Там – Україна”⁶, або “Над цей тюремний мур, над цю журу і над Софіївську дзвіницю зносить мене мій дух”⁷.

Цей, формований в традиційній українській родині з участю “найкращого друга Сковороди”⁸ і з “Шевченком, над колис-

⁴ „Даруйте радощі мої // і клопоти мої – [...] // Просвітне небо аж кипить [...] // Блажен, хто не навчився жить // блажен, хто зна – любить [...] // спасибі, що вгорі кипить // сонце – угорі! [...] // в святому літеплі води // ти сам стаєш святим”. В. Стус, *Даруйте радощі мої*, [у:] В. Стус, *Поезії*, Київ 1990, с. 31–32.

⁵ В київському Софійському соборі – Мудрості Божої, до якого часто повертався у своїх віршах Василь Стус, Митрополит Іларіон, у присутності засновника собору князя Ярослава Мудрого, виголосив у 1049/50 р. свою славетну (й відому усім поколінням українських еліт, бо доступну в рукописних збірках і друкованих перевиданнях) проповідь – *Слово про закон і благодать*. Пор. М. Лабунька, *Митрополит Іларіон і його писання. Metropolitа Ilarion eiusque opera*, Rome 1990; *Metropolitа Ilarion, Słowo o prawie i łasce*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybrał i przełożył R. Łużny, Kraków 1995, s. 39, 51–52; пор. також W. Mokry, *Poetycka homilia metropolity Ilariona Słowo o prawie i łasce*, [w:] W. Mokry, *Od Ilariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII w.*, Kraków 1996, s. 23–29 i 115–119.

⁶ В. Стус, *Сосна із ночі випливала, мов золотоока щогла*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 12.

⁷ Цит. за: Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про “Палімпсести” Василя Стуса*, [у:] *Українське слово. Хрестоматія української літературної критики ХХ ст.*, книга третя, Київ 1994, с. 372.

⁸ „Один з найкращих друзів – Сковорода”. В. Стус, *Двоє слів читачеві*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шість книг*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 43.

zaufaniem i dzielący jego radość człowiek staje się wręcz „świętym”⁴. Ucieleśnieniem inspirowanej chrześcijaństwem kultury ukraińskiej stał się dla Stusa promieniujący płomieniem Ewangelii od XI wieku sobór św. Sofii Mądrości Bożej w Kijowie⁵. Powracał on wielokrotnie w utworach poety, tworzonych zwłaszcza na zesłaniu i w celach obozów koncentracyjnych: „Sosna wyrasta z nocy. Rojem ptaków błogosławiona wzniosła się Sofija i galaktyczny Kijów brązowieje w migotaniu najdroższych twarzy [...] Tam Ukraina”⁶, albo „Nad ten więzienny mur, nad to zmartwienie i nad dzwonnice Sofii wznosi mnie mój duch”⁷.

Ten kształtowany w tradycyjnej rodzinie, z udziałem „najlepszego przyjaciela Skoworody”⁸ i z „na zawsze zapamiętanym

⁴ „Darujcie radości moje / i kłopoty moje – / Rozjaśnione niebo aż kipi [...] Błogosławiony, kto nie nauczył się żyć. / Błogosławiony, kto umie – kochać / dziękuję, że w górze kipi / słońce – w górze! / w świętym strumieniu wody / sam stajesz się świętym”. В. Стус, *Даруйте радощі мої*, [y:] В. Стус, *Поетії*, Київ 1990, с. 31–32.

⁵ W niejednokrotnie powracającym w wierszach Stusa kijowskim soborze św. Sofii – Mądrości Bożej, Metropolita Ilarion, w obecności budowniczego soboru księcia Jarosława Mądrego, wygłosił w 1049–1050 roku swoją słynną (i znaną wszystkim pokoleniom elit ukraińskich, bo dostępną w zbiorach rękopiśmiennych i wznawianą w wydaniach drukowanych) homilię *O prawie i łasce*, por. М. Лабунька, *Митрополит Іларіон і його писання. Metropolitа Іларіон еіusque opera*, Rome 1990; Metropolita Ilarion, *Słowo o prawie i łasce*, [w:] *Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybrał i przełożył R. Łużny, Kraków 1995, s. 39, 51–52; por. też W. Mokry, *Poetycka homilia metropolity Ilariona Słowo o prawie i łasce*, [w:] W. Mokry, *Od Ilariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII w.*, Kraków 1996, s. 23–29 i 115–119.

⁶ В. Стус, *Сосна із ночі впливала, мов золотоока щогла*, [y:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 12.

⁷ Cyt. za: Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про “Палімпсести” Василя Стуса*, [y:] *Українське слово. Хрестоматія української літературної критики ХХ ст.*, книга третя, Київ 1994, с. 372.

⁸ „Jeden z najlepszych przyjaciół – Skoworoda”. В. Стус, *Двоє слів читачеві*, [y:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 43.

кою, [що] не забувається”⁹, білий образ України Василя Стуса був однак вже в дитинстві позначений “першими знаками нашої духовної аномалії і журбою” – як визнавав поет в своєму кредо *Двоє слів читачеві*. “Білий світ” України, що так запав у пам’ять в молодості стає “за біль більшим”¹⁰ після зіткнення з тим, поділенням комуністами “на однакові квадрати”¹¹ світом, в котрому довелося жити поетові на щодень, спочатку в школі № 75 в місті Сталіно¹² (нині Донецьк), потім протягом дворічної

⁹ В автобіографії *Двоє слів читачеві*, надрукованій в томі віршів *Зимові дерева* В. Стус писав: „Перші уроки поезії – мамині. Знала багато пісень і вміла дуже інтимно їх співати. Пісень було стільки, як у баби Зуїхи, нашої землячки. І таких самих. Найбільший слід на душі – од маминої колискової »Ой, люлі-люлі, моя дитино«”. “Ой люлі, люлі, моя дитино, // Вдень і вночі. // Підеш, мій сину, по Україні, // Нас кленучи. // [Сину мій, сину, не клени тата, // Не пом’яни. // Мене, прокляту, я твоя мати, // Мене клени. Мене не стане, не йди меж люди, // Іди ти в гай, // Гай не спитає й бачить не буде, // Там і гуляй. // Найдеш у гай тую калину, // То й пригорнись, // Бо я любила, моя дитино, // Її колись. // Як підеш в села, у тії хати, // То не журись. // А як побачиш з дітками матір, // То не дивись.” Т. Шевченко, *Кобзар*, Київ 1984, с. 415]. В квадратних дужках подаємо повний текст пісні *Ой люлі, люлі, моя дитино* Тараса Шевченка, яку в дитинстві співала мама поета, а потім і він сам підспівував її протягом цілого життя. Творчий вплив на Стусове бачення України мала творчість Тараса Шевченка, до чого признавався поет, коли писав: “Шевченко над колискою – це не забувається. А співане тужно: »Іди ти, сину, на Україну, нас кленучи« – хвилює й досі. Щось схоже до тужного надгробного голосіння з »Заповіту«: »Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров’ю волю окропіте«. Перші знаки нашої духовної аномалії, журба – як перше почуття немовляти в білому світі [підкреслення – В.М.]. Ще були – враження од дитинства. Гарного дитинства”. В. Стус, *Двоє слів читачеві*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 42.

¹⁰ В. Стус, *Горить сосна*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 5.

¹¹ В. Стус, *На однакові квадрати поділили білий світ*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

¹² *Короткі біографічні відомості. Життя Василя Стуса*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 44–45.

Szewczenką”⁹, biały obraz Ukrainy został jednak już w dzieciństwie naznaczony „pierwszymi anomaliami duchowymi i smutkiem” – jak wyznał poeta w swoim credo *Dwa słowa do czytelnika*. „Biały świat” Ukrainy, który tak głęboko zapadł w pamięć, staje się „bielszy niż ból”¹⁰ po zderzeniu z podzielonym przez komunistów „na jednakowe kwadraty”¹¹ światem, w którym wypadło żyć poecie na co dzień: najpierw w szkole nr 75 w mieście

⁹ W autobiografii *Dwa słowa do czytelnika* poprzedzającej tom wierszy *Zimowe drzewa*, Stus m.in. pisał: „Pierwsze lekcje poezji – matczyne. Znała dużo piosenek i umiała je w sposób intymny śpiewać. Było tych pieśni tyle, ile znała babcia Zujicha, nasza krewna. Najgłębszy ślad w duszy – od matczynej kołysanki wzrusza do dziś. «Oj, luli, luli, moja dziecińco, nocą i dniem. / Pójdiesz mój synku, tą Ukrainą, / przeklniesz nas, wiem. / O, nie klnij ojca, synu, mój, synu, / nie klnij go, nie. / Jam twoja matka, mnie ty przeklinaj, / Przeklinaj mnie...» [Gdy mnie nie stanie – ludzi nie witaj, / Ale idź w gaj: / Gaj nie zobaczy i nie zapyta, / Tam sobie trwaj! / A kiedy znajdziesz ową kalinę, / Głowę tam skłoń: / Kochałam kiedyś ten krzak, dziecińco – / Przytul się doń. / Nie smuć się, jeśli pomiędzy chatki / Skierujesz krok; / A jeśli ujrzysz z dziatkami matkę, / To odwróć wzrok...]”. W nawiasie kwadratowym kursywą podajemy dalszy, pełny tekst tej śpiewanej w dzieciństwie przez matkę poety i nuconej przez niego przez całe życie pieśni Tarasa Szewczenki *Oj, luli, luli moja dziecińco*, (por.) przełożył T. Holender, [w:] T. Szewczenko, *Wybór poezji*, oprac. M. Jakóbiec, Wrocław–Kraków 1974, s. 254. Dzieło Tarasa Szewczenki odcisnęło twórcze piętno na postrzeganiu Ukrainy przez Stusa, co przyznawał poeta, zwierając się: „Szewczenko nad kołyską – tego się nie zapomina. Śpiewane z nostalgią: «idź mój synu na Ukrainę, nas przeklinając», wzrusza do dziś. Coś podobne do żałobnej pogrzebowej lamentacji z *Testamentu*: «Pochowajcie i wstawajcie, / Kajdany porwijcie, / I złą, wrażą krwią / Wolność okropcie». Pierwsze oznaki naszej duchowej anomalii, smutek jako pierwsze uczucie niemowlęcia **na tym białym świecie** [podkreślenie – W.M.]. To były – wrażenia z dzieciństwa. Dobrego dzieciństwa”. B. Стус, *Двоє слів читачеві*, [y:] B. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, s. 42.

¹⁰ B. Стус, *Горить сосна*, [y:] B. Стус, *Золотоока красуня...*, s. 5.

¹¹ B. Стус, *На однакові квадрати поділили білий світ*, [y:] B. Стус, *Під тягарем хреста...*, s. 61.

військової служби в советській армії, опісля під час праці в різних установах України і нарешті в засланні в советських таборах в Мордовії, де після 13 років переслідувань, у 1985 році, в карцері табору 389/36 поет помер, на 47 році життя, подібно як і Шевченко.

* * *

Ідейно-етичні й естетичні цінності вибраних і перекладених на польську мову Анджеєм Новаком віршів Василя Стуса підтверджують виражену в кредо українського поета (тобто в *Двох словах читачеві* і спогадах про першу зустріч з музикою Людвіга ван Бетховена)¹³ віру в незламність засад, непохитність у діях, та надію на прихід в його вітчизні часів сприятливих життю людини “повної любові, яка долає природне почуття зненависті, звільнюється од неї, як од скверни”. “Поет – писав у 1969 році Василь Стус – це людина. Насамперед. А людина – це, насамперед, добродій. Якби було краще жити, я б віршів не писав, а – робив би коло землі. Ще зневажаю політиків. Ще – ціную здатність чесно померти.

¹³ Згадуючи про свої враження від першого зіткнення з музикою Людвіга ван Бетховена, яку поет назавжди запам’ятав В. Стус між іншими писав: “Яка це була людина! Все життя – в горі, в нещасті, в муці – і він – один проти цілого світу – перемагає! Тобто не поступається напасникам, а йде напролам: або світ прийме мене, як я є, як мене народила мати, або вб’є, знищить мене. Але я – не поступаюся! І з кожної миті своєї, з кожного почуття й думки своєї зробилю свій портрет, тобто портрет цілого світу: хай знає цей світ, що душив, гнув мене, що я вижив, зберігся, доніс до людей усе, що хотів... І Бетховен повернув мені душу...” В. Стус, *Лист до сина*. 25.04.1979, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шість книг*, том 6, книга 1: *Листи до рідних*, Львів 1997, с. 348–349. Пор. також: W. Mokry, *Wasyła Stusa droga do niepodległej Ukrainy*, “Краківські Українознавчі Зошити” 1993, т. I–II, с. 238.

Stalino¹² (dziś Donieck), potem w czasie dwuletniej służby wojskowej w armii sowieckiej, następnie podczas pracy w różnych instytucjach i wreszcie na zesłaniu oraz w łagrach sowieckich w Mordowii i Permie, gdzie po trzynastu latach prześladowań poeta zmarł w 389/36 karczerze w 1985 roku, w 47 roku życia, podobnie jak Szewczenko.

* * *

Ideowo-etyczne i estetyczne wartości wybranych i przetłumaczonych na język polski przez Andrzeja Nowaka wierszy Stusa potwierdzają wyrażoną w credo poety ukraińskiego (a więc w *Dwóch słowach do czytelnika* i wspomnieniu o pierwszym zetknięciu z muzyką Ludwiga van Beethovena)¹³ wiarę w niezłomność zasad, nieugiętość w działaniu oraz nadzieję, iż nadejdą w jego ojczyźnie czasy sprzyjające życiu „pełnego miłości człowieka – dobrodzieja, który pokonuje naturalne uczucie nienawiści, uwalnia się od niej jak od hańby. Poeta – pisał w 1969 roku Wasyl Stus – to człowiek. Nasamprzód. A człowiek – to nasamprzód dobrodziej. Gdyby życie było lepsze, nie pisałbym wierszy, lecz pracował na ziemi. I jeszcze znieważam polityków.

¹² *Короткі біографічні відомості. Життя Василя Стуса*, [y:] B. Стус, *Золотою крапкою...*, с. 44–45.

¹³ Nawiązując do na zawsze zapamiętanych przeżyć po wysłuchaniu muzyki L. van Beethovena, Stus pisał m.in.: „I jaki to był człowiek! Całe życie – w biedzie, w nieszczęściu, w męce – i on – jeden przeciwko całemu światu – zwycięża! To znaczy nie ustępuje przeciwnikowi, lecz idzie na przekór, albo świat przyjmie mnie takim, jakim jestem, jakim mnie urodziła matka – albo zabije, zniszczy mnie. Ale ja – nie ustąpię. I z każdego mgnienia swego, z każdego odczucia i myśli swej stworzę swój portret, to jest portret całego świata: niech wie ów świat, że dusił mnie, giął mnie, że wytrzymałem, zachowałem wszystko, co chciałem... I Beethoven przywrócił mi duszę...” Cyt. za: W. Mokry, *Wasyla Stusa droga do niepodległej Ukrainy*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1993, t. I–II, s. 238. B. Стус, *Лист до сина. 25.04.1979*, [y:] B. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 6, книга 1: *Листи до рідних*, Львів 1997, с. 348–349.

Це більше за версифікаційні вправи! Один з найкращих друзів – Сковорода”¹⁴.

Погляди автора *Зимових дерев*, частково вказані в цитованій вище автобіографії (*Двоє слів читачеві*), а також наведені в кореспонденції і в “табірному зошиті” (які є одним з найважливіших ключів до розуміння творчості поета), говорять про віру Василя Стуса в можливість “автентичного життя” людини, тобто віру в її дії згідні з цінностями і принципами, які вона визнає, подібно як робили це найважливіші вчителі поета – згадувані вже Григорій Сковорода, Тарас Шевченко¹⁵, а також Василь Стефаник¹⁶, Марсель Пруст¹⁷, Борис Пастернак, Йоганн Вольфганг фон Гете, Людвіг ван Бетховен, Райнер Марія Рільке¹⁸.

¹⁴ В. Стус, *Двоє слів читачеві*, 42.

¹⁵ Див. на цю тему: Е. Соловей, *Проблема автентичного буття (В. Стус)*, [у:] *Українська філософська лірика*, Київ 1999, с. 253–258.

¹⁶ З творенням Василем Стусом “білим світом” співзвучні присутні у шанованій автором *Зимових дерев* “густій прозі” Василя Стефаника і виступаючі в його кредо *Моє слово білі*, поетичні образи, як: “білі уста”, “мамина біленька сорочка”, “сам білий” (письменник), “білий дитячий світ”, “білі вікна”, люди “всі в білих сорочках як на Великдень”, “біла троянда” – переможний промінчик сонця, який дозволяє вітати людей, що паломничають “під мамину пазуху” до місця світлого, спокійного, “білі сліди любові”. “Світла свічка” у новелі *Кленові листки*, *Скін*, *Ангел-Зої*. Пор. W. Mokry, *Krakowskie Słowo Wasyła Stefanyka o Ukrainie*, “Краківські Українознавчі Зошити” 1998, t. VII–VIII, s. 120–124; por. też: W. Mokry, *Ukraina Wasyła Stefanyka*, Kraków 2001, s. 19–20, 71–73, 117–118.

¹⁷ Для прихильників творчості М. Пруста (1871–1922), а в тому числі й В. Стуса найсуттєвіше значення мало те, що ознайомлення з твором *Шукаючи втрачений час* – як це висловив Ян Блонський, в читача з’являлося “те дивне відчуття: сенсація, відкриття світу, якого раніше не було і який раптово заіснував. Життя набирало блиску, ставало світліше. А блиск, як відомо, це прикмета краси”. J. Błoński, *Oficji*, [w:] *Rozmowy na koniec wieku 2*, prowadzą Katarzyna Janowska, Piotr Mucharski, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2000, s. 122.

¹⁸ На думку Леоніда Рудницького “спадщина Василя Стуса включає низку віршів, у яких відбиваються творчі імпульси німецьких по-

I jeszcze – cenię umiejętność uczciwego umierania. To więcej niż ćwiczenia wersyfikacyjne. Jeden z najlepszych przyjaciół – Skoworoda”¹⁴.

Poglądy wypowiedziane przez autora *Zimowych drzew* w częściowo przywołanej wyżej autobiografii (*Dwa słowa do czytelnika*), a także w korespondencji i w „zeszycie obozowym” (które stanowią jeden z najważniejszych kluczy do zrozumienia dzieła poety), świadczą o wierze Wasyla Stusa w możliwość „autentycznego życia” człowieka, czyli postępowania zgodnie z wyznawanymi wartościami oraz zasadami, podobnie jak czynili to jego najważniejsi nauczyciele – wspomniany już Hryhorij Skoworoda, Taras Szewczenko¹⁵, Wasyl Stefanyk¹⁶, Marcel Proust¹⁷, Borys Pasternak, Johann Wolfgang von Goethe, Ludwig van Beethoven, Rainer Maria Rilke¹⁸.

¹⁴ B. Стус, *Двоє слів читачеві*, с. 42.

¹⁵ Patrz na ten temat Е. Соловей, *Проблема автентичного буття (В. Стус)*, [у:] *Українська філософська лірика*, Київ 1999, с. 253–258.

¹⁶ Z kreowanym przez Stusa „białym światem” korespondują obecne w cenionej przez autora *Zimowych drzew* „gęstej” prozie W. Stefanyka takie występujące w jego credo artystycznym (*Moje słowo*) obrazy, jak: „białe usta”, matczyzna „bielutka koszula”, „sam biały” (pisarz), „biały dziecięcy świat”, „białe okna”, „biała róża” – zwycięski promyk słońca, pozwalający witać ludzi pielgrzymujących „pod matczyną pazuchą” do miejsca świetlanego, spowitego wiecznym spokojem, „białe jak ich dusze” „białe koszule jak na Wielkanoc”, ubierane przez chłopów na święto Zmartwychwstania. W. Mokry, *Krakowskie Słowo Wasyla Stefanyka o Ukrainie*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1998, t. VII–VIII, s. 120–124; por. też: W. Mokry, *Ukraina Wasyla Stefanyka*, Kraków 2001, s. 19–20, 71–73, 117–118.

¹⁷ Dla zwolenników dzieła M. Prousta, w tym także Stusa, najistotniejsze znaczenie miało to, że po lekturze *W poszukiwaniu straconego czasu* – jak celnie ujął Jan Błoński – powstało u odbiorcy „to dziwne poczucie: rewelacja, otwarcie świata, którego wcześniej nie było i który nagle zaistniał. Życie nabierało blasku, stało się świetliste. A blask, jak wiadomo jest cechą piękna”. J. Błoński, *O fikcji*, [w:] *Rozmowy na koniec wieku 2*, prowadzą K. Janowska, P. Mucharski, Kraków 2000, s. 122.

¹⁸ Zdaniem Leonida Rudnyckiego, „spuścizna Wasyla Stusa zawiera szereg wierszy, w jakich znalazły odbicie impulsy twórcze poetów niemieckich,

Дійсно, існує низка поетичних і публіцистичних висловлювань Василя Стуса, які співзвучні з закликами – як це зауважила Елеонора Соловей – до “реалізації «віри» в діях” і до “узгодженості слова і дії”, до чого особливо переконували українські поети-мислителі XVIII сторіччя – Іван Величковський, згадувані вже Григорій Сковорода¹⁹, Тарас Шевченко, або автор-редактор відомих *Книг биття українського народу*, якому В. Стус присвятив окремий цикл семи віршів під заголовком *Костомаров у Саратові* у збірці *Зимові дерева*. Там де віру в Добро супроводжують добрі вчинки, там – писав Стус – життя “веселе, [повне] сонця і тепла”²⁰, а в серці людини, яка “нестанно плекає сад своєї душі” – як переконував посилаючись на стародавніх Отців Церкви “найкращий друг” Стуса – Григорій Сковорода, “родиться мисль добрая.., з добрих мислей родяться добрії хотіння.., з добрих хотіній

етів, головню Гете і Рільке, котрих він згідно з власними твердженнями найбільше любив. [...] Переклади з творчості різних німецьких поетів, між іншими Гете, Рільке і Готфрід Бенн, сконфіскувало КДБ при одному із чисельних обшуків”. Л. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке, [у:] Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників*, упорядкували і зредагували О. Зінькевич і М. Француженко, Baltimore–Toronto: Українське видавництво “Смолоскип”, 1987, s. 352–367; див. також: А. Kornijenko, *Poezja Wasyła Stusa*, wstęp, wybór i tłumaczenia artykułów A. Kornijenko, Kraków 1996, s. 126.

¹⁹ Е. Соловей, *Проблема автентичного буття...*, с. 258.

²⁰ Цитовані слова В. Стуса зачерпнуто з кінцевої частини вірша за інціпітом *На однакові квадрати / поділений білий світ*. Ця кінцева частина, тобто остання стрічка існує в одному з варіантів цього вірша і не виступає у варіанті, з якого перекладав Анджей Новак, який користувався збіркою: Василь Стус, *Вечір. Зламана віть. Вибране*, упорядкування Оксана Дворко, Дмитро Стус, Київ: Дух і література, Задрука, 1999, с. 384. Цитований мною кінцевий фрагмент цього вірша був узятий з варіанту надрукованого в томі В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

Rzeczywiście istnieje szereg poetyckich i publicystycznych wypowiedzi Wasyla Stusa korespondujących z nawoływaniami – jak to zauważyła Eleonora Sołowej – „do realizacji «wiary» w działaniach” i do „uzgadniania słowa i działania”. Do takiego uczciwego postępowania twórców i działaczy kultury nawoływali ukraińscy poeci-myśliciele XVIII i XIX wieku: Iwan Weliyczkowski, przywołani już Hryhorij Skoworoda¹⁹ i Taras Szewczenko czy autor-redaktor słynnych *Ksiąg istnienia narodu ukraińskiego* (*Книг буття українського народу*) któremu Stus poświęcił odrębny cykl siedmiu wierszy *Kostomarow w Saratowie* (*Костомаров у Саратові*) w zbiorze *Zimowe drzewa* (*Зимові дерева*). Tam gdzie wierze w Dobro towarzyszą dobre uczynki, tam – pisał Stus – życie „jest wesołe, pełne słońca i ciepła”²⁰, a w sercu uprawiającego ziemię i pielęgnującego „sad duszy swojej” człowieka – jak nauczał nawiązujący do starożytnych Ojców Cerkwi „najlepszy przyjaciel” Stusa, Hryhorij Skoworoda – „rodzą się dobre myśli, z dobrych myśli dobre pragnienia, z dobrych pragnień dobre

głównie Rilkego i Goethego, których zgodnie z własnym stwierdzeniem lubił najbardziej [...] przekłady twórczości różnych niemieckich poetów, między innymi Goethego, Rilkego, Gottfrieda, Benna, skonfiskowało KGB w czasie jednej z licznych rewizji”. Л. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників*, упорядкували і зредагували О. Зінкевич і М. Франзуженко, Baltimore–Toronto 1987, s. 352, por. też: A. Kornijenko, *Poezja Wasyla Stusa*, Kraków 1996, s. 126.

¹⁹ E. Соловей, *Проблема автентичного буття...*, s. 258.

²⁰ Cytowane słowa Stusa zaczerpnięte zostały z końcowej części wiersza o incipicie *На однакові квадрати поділений білий світ*. Końcowa część, tj. ostatnia zwrotka istniejąca w jednym z wariantów tego wiersza, nie występuje w wariacie, z którego tłumaczył Andrzej Nowak, korzystający z tomu: B. Стус, *Вечір. Зламана віть. Вибране*, упорядкування О. Дворко, Д. Стус, Київ 1999, s. 384. Cytowany przeze mnie końcowy fragment tego wiersza został zaczerpnięty z jego wariantu wydrukowanego w tomie: B. Стус, *Під тягарем хреста*, s. 61.

родяться добрїї ділання”²¹. Натомість, там де була зруйнована об’явлена в Біблії ієрархія найвищих цінностей, де як скаже Василь Стус “немає Господа на цій землі”, там місце князя любові – Бога-людини “займає почвар володар і владика люті”²². У спотвореній тим почваром-володарем країні, спотворена “на образ і подобу нового бога й заражена злом” людина стає “одночасно паном і жертвою”²³. Створений Богом любові “білий світ” добра і гармонії, “владика люті” перетворює на поділену на “однакові квадрати” і позбавлену неба “вітчизну катованих катів”²⁴ без радості, й повну страждань:

На однакові квадрати
поділили білий світ.
Рівне право – всім страждати
і один терпіти гніт.
Зле і кату, зле і жертві,
а щасливого – нема.
Всім судилося померти
за замками сімома.
Отаке ти, людське горе,

²¹ Пор. О. Сінькевич, *Біблійна основа „Саду Божественних пісень” Г. Сковороди*, „Краківські Українознавчі Зошити”, т. 3–4, Краків 1995, с. 241. “Доброму вертоградарю, який ненастанно плає сад своєї душі, уподібнюється праведна людина в писаннях одного з творців церкви Іоанна Златоуста: *Яко з винограда виходять прозябенія, з прозябенія цвіти, з цвітів ягоди, з ягод вино витисненное биваєт, так і з душі праведного чоловіка родиться мисль добрая.., з добрих мислей родяться добрїї хотіння.., з добрих хотіній родяться добрїї ділання*” (с. 241).

²² В. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 3, книга 1. *Палімсести*, Львів 1999, с. 72.

²³ А. Kornijenko, *Wstęp*, [w:] *Poezja Wasyła Stusa, wstęp, wybór i tłumaczenia artykułów* А. Kornijenko, Kraków 1996, s. 21.

²⁴ В. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах...*, с. 72.

działania”²¹. Natomiast tam, gdzie zburzona została objawiona w Biblii hierarchia wartości najwyższych, gdzie – jak powie Stus – „zabrakło Boga na tej ziemi”, tam miejsce księcia miłości – Boga-Człowieka zajmuje „poczwarny władca, król wściekłości”²². W spotworzonym przez tego potwornego boga-władcę kraju stworzony „na obraz i podobieństwo nowego boga, a zarażony złem” człowiek staje się „panem i ofiarą równocześnie”²³. Stworzony przez Boga miłości „biały świat” dobra i harmonii zamieniony został „przez władcę złości” w podzieloną na „jednakowe kwadraty” i „pozbawioną nieba ojczyznę katowanych katów”²⁴, ojczyznę bez radości, a pełną cierpienia:

Na kwadraty jednakowe
podzielili biały świat.
Równe prawo do cierpienia
i na wszystkich ten sam bat.
Źle żyć katom, źle ofierze,
a szczęśliwych ciągle brak.
Wszystkich równo śmierć zabierze,
nikt nie złamie siedmiu krat.
Taki jest ten ludzki żal,
taki jak ten czarny szlam

-
- ²¹ Por. O. Сінкевич, *Біблійна основа „Саду Божественних пісень” Г. Сковороди*, „Краківські Українознавчі Зошити” 1995, т. 3–4, с. 241. „Do dobrego sadownika, który nieustannie pielęgnuje sad duszy swojej upodabnia się prawy człowiek w pismach jednego z twórców Cerkwi Jana Złotoustego: *Jeżeli z pędów winogron rozwijają się kwiaty, z kwiatów jagody, z jagód wino bywa wyciskane, tak i z duszy prawego człowieka rodzi się myśl dobra..., z myśli dobrych rodzą się dobre pragnienia..., a z dobrych pragnień, rodzą się dobre działania*” (s. 241, tłum. W.M.).
- ²² W. Stus, *Zabrakło Boga na tej ziemi*, przeł. A. Kornijenko z tomu *Palimpsesty* (1972–1979), [w:] A. Kornijenko, *Poezja Wasyla Stusa*, s. 63.
- ²³ A. Kornijenko, *Wstęp*, tamże, s. 21.
- ²⁴ В. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, *Твори...*, том 3, книга 1. *Палімпсести*, Львів 1999, с. 72.

отака ти, чорна хлань,
демократіє покори
і свободо німувань.

Дум намарне гвалтування	А кругом життя веселе
без причини, без мети	стільки сонця і тепла.
в сотах ярого страждання	Ти мене даремно, леле
з диким медом самоти ²⁵ .	в світ неправди привела ²⁶ .

Шукаючи “краси”, але також “справедливості і правди”²⁷ Василь Стус будівників комуністичного “раю” на землі, які використовували “диявольські тортури і окрутенства”²⁸, обвинувачував у негідних людини, безправних діях, які в остаточному розрахунку обернуться проти ініціаторів та інженерів перетворення душ – жорстоких володарів і “лукавих

²⁵ В. Стус, *На однакові квадрати, поділили білий світ...*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61.

²⁶ У перекладеній в нинішньому томі версії цього вірша, виступає наведене вище інше, ніж у використаній Анджеєм Новаком версії, наступне закінчення, наведене також паралельно (праворуч) з другою версією закінчення того вірша: “А кругом життя веселе / стільки сонця і тепла. / Ти мене даремно, леле / в світ неправди привела”. В редакції, з якої перекладав цей вірш на польську мову Анджей Новак цей вірш мав таке (наведене ліворуч) закінчення: “Дум намарне гвалтування / без причини, без мети / в сотах ярого страждання / з диким медом самоти” (пор. с. 150 нинішнього тому).

²⁷ У 1979 році, у відповіді на отриману книжку про Р.М. Рільке, Василь Стус у листі до німки – “Христинки” між іншими писав: “Шкода, мій світ є інший від того, в якому жив Рільке. Моя душа шукає не тільки краси, але й прагне вищих сфер, справедливості й правди. Тут криються всі проблеми мого життя”. Л. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників*, упорядкували і зредагували О. Зінкевич і М. Француженко, Baltimore–Toronto: Українське видавництво “Смолоскип”, 1987, с. 367.

²⁸ В. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії...*, с. 75.

demokracjo pokory
i swobodo niemej mowy.

Nadaremne dum (myśli) gwałcenie	A wokoło żyć wesoło,
bez powodu i przyszłości	tyle słońca oraz ciepła.
setki gniewu i cierpienia	Darmo tyś mnie, ma niedolo,
z dzikim miodem samotności.	W świat nieprawdy wciągnęła
(tłum. W.M.) ²⁵	(tłum. W.M.) ²⁶

Poszukujący „piękna”, ale i „sprawiedliwości i prawdy”²⁷, Stus oskarżał uciekających się do „niehumanicznych krzywd, diabelskich tortur i okrucieństwa”²⁸ budowniczych komunistycznego „raju” na ziemi o bezprawne, niegodne człowieka postępowanie, które ostatecznie obróci się przeciwko inżynierom przekształcania

²⁵ B. Стус, *На однакові квадрати, поділили білий світ...*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста*, с. 61.

²⁶ W przetłumaczonej w tym tomie przez Andrzeja Nowaka wersji tego wiersza występuje przytoczone wyżej w całości w przekładzie na język polski inne niż w wykorzystanej przez tłumacza wersji, następujące zakończenie: „А кругом життя веселе / стільки сонця і тепла. / Ти мене даремно, леле / в світ неправди привела”. W redakcji, z której tłumaczył ten wiersz na język polski Andrzej Nowak wiersz ten ma zakończenie: „Дум намарне гвалтування / без причини, без мети / в сотах ярого страждання / з диким медом самоти” (por. s. 151 niniejszego tomu).

²⁷ W 1979 roku w odpowiedzi na otrzymaną książkę o R.M. Rilke, Stus w liście do Niemki Christinki pisał m.in.: „Szkoda, że mój świat jest inny niż ten, w którym żył Rilke. Moja dusza szuka nie tylko piękna, ale pragnie wyższych rzeczy, sprawiedliwości i prawdy. W tym kryją się wszystkie problemy mojego życia”. А. Рудницький, *Василь Стус і німецька література...*, s. 367.

²⁸ B. Стус, *Немає Господа на цій землі*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста*, с. 75.

суддів”²⁹. Станеться так тому, що – як наголошує поет – у світі краси, добра і правди надаремне є “гвалтування дум” людини та надаремним є навчання людей неправди³⁰. Сильнішим від чинення зла, є, однак, у людині прагнення миру і гармонії в серці та стремління до нового життя у відродженому “білому світі” справедливості і краси. Воскресіння “білого світу” є можливим завдяки поверненню людини до джерела любові, правди і добра – Бога. Повторне народження³¹

²⁹ В. Стус, *Як добре те, що смерті не боюся я...*, [у:] *Українське слово...*, с. 401. У цьому виданні перед словом “судді” немає слова “лукаві”, яке подано у примітці до цього вірша у львівському виданні, в якому вірш має наступний варіант: „що вам лукаві судді, не клонюся”. У виданій у Києві хрестоматії *Українське слово...* виступає тільки варіант без подання (навіть у примітці) слова “лукаві”. У тому ж київському виданні виступає версія: “що перед вами, судді не клонюся”. Пор. том В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 61 і видання *Українське слово...*, с. 401.

³⁰ В. Стус, *На однакові квадрати, поділили білий світ...*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів: Каменяр, 1991, с. 61 і 138, у примітці номер один – як ми вже згадували – подано наступну інформацію: „У виданій у 1994 році у Києві хрестоматії *Українське слово...* після рядка: “в світ неправди привела” є закінчення: Дум намарне гвалтування / без причини без мети / в сотах ярого страждання / пустографки самоти” (с. 18).

³¹ У східній християнській традиції свята Різдва і Воскресіння Христа не тільки згадуються як події далекого минулого. В Утрєні Великого Дня Воскресіння виступають дієслова у теперішньому часі і прислівники “сьогодні”, які служать не звичайному пригадуванню тих найважливіших подій в історії християнства:

“Сьогодні родиться з Діви Той, що рукою держить все сотворіння...”

“Сьогодні все наповнилося світлом: небо, земля і глибини підземні.

Нехай же вся вселенна празнує Христове Воскресіння, в якому ми утверджуємось. Вчора нас поховано з Тобою, Христе – встаємо сьогодні з Тобою воскресли...”

“Христа побачимо – правди Сонце, що всім життя освітлює”. Пор. *Молитослов*, частина друга: *Богослужби з Тріоди і мінеї*. При монастирі Генеральної Курії, Рим 1978, с. 455 і відповідно с. 154. Нове, щорічне народжування Бога-Сина в серці людини в поетичній формі висказав Богдан-Ігор Антонич у вірші *Gloria in excelsis*: „Сьогодні гояться всі рани, / Сьогодні всміхнені всі

dusz – okrutnym władcom i „obłudnym sędziom”²⁹. Albowiem – jak pisze poeta – w świecie piękna, dobra i prawdy „daremne jest gwałcenie ludzkiej myśli” i „daremne uczenie ludzi nieprawdy”³⁰. Silniejsze od czynienia zła jest w człowieku pragnienie pokoju i harmonii w sercu oraz dążenie do ponownego życia w odrodzonym „białym świecie” sprawiedliwości i piękna. Wskrzeszenie „białego świata” jest możliwe dzięki powrotowi człowieka do źródła miłości, prawdy i dobra – Boga. O ponownym narodzeniu³¹ „na wpół pamiętnego i na wpół zapomnianego” Boga

²⁹ B. Стус, *Як добре те, що смерті не боюся я...*, [y:] *Українське слово...*, c. 401. W wydaniu tym przed słowem „sędziowie” nie występuje słowo „obłudni”, które podano w przypisie do tego wiersza w wydaniu lwowskim, gdzie wiersz ten ma następujący wariant: „що вам лукаві судді, не клонюся” („że wam, obłudni sędziowie, się nie kłaniam”). W wydanej w 1994 roku w Kijowie chrestomatii *Українське слово...* występuje wyłącznie wariant bez podanego choćby w przypisie określenia „лукаві” (obłudni). W wydaniu kijowskim występuje wersja: „що перед вами, судді не клонюся”. Por. B. Стус, *Під тягарем хреста*, c. 61 i wydanie *Українське слово...*, c. 401.

³⁰ B. Стус, *На однакові квадрати, поділили білий світ...*, [y:] B. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів: Каменяр, 1991, c. 61 i 138; przypis numer jeden zawiera – jak już wspominaliśmy – następującą informację: „У виданні 1 після рядка: «в світ неправди привела», є закінчення: «Дум намарне гвалтування / без причини без мети / в сотах ярого страждання / пустографки самоти»” (s.18).

³¹ W chrześcijańskiej tradycji wschodniej święta Bożego Narodzenia i Zmartwychwstania Chrystusa są nie tylko wspomniane jako wydarzenia przeszłe. W Jutrzni święta Wielkiego Dnia (*Великодня*) występują czasowniki w czasie teraźniejszym i przysłówki „dziś”, służące nie zwykłemu przypomnieniu, lecz zaktualizowaniu i powtórzeniu najważniejszych wydarzeń w historii chrześcijaństwa:

„Dziś rodzi się z Dziewicy Ten, który w rękach swoich trzyma całe stworzenie”; „Dziś wszystko napęlnia się światłem: niebo, ziemia i głębiny podziemne. Niech świętuje całe stworzenie zmartwychwstanie Chrystusa – w Nim utwierdzamy się. Wczoraj nas pochowano z Tobą, Chryste, wstajemy dziś z Tobą zmartwychwstałymi... Chrystusa zobaczymy, Słońce prawdy, które wszystkim życie oświeca”. Por. *Молитослов*, частина друга: *Богослужби з Триоди і мінеї*. При монастирі Генеральної Курії, Рим 1978, c. 455 i odpowiednio 154–156. Ponowne, coroczne narodziny

“напівпам’ятного, напівзабутого” Бога в серці людини поет зображає в двох варіантах того самого поетичного призна-
ння з 1970 і 1972–1979 років:

В мені уже народжується Бог
і напівпам’ятний, напівзабутий [...]
пережидає...³²
і поступово одмінює душу,
і повнить груди холодом, і світлом
мене донищує [...]
і голова моя, налита сонцем,
вже передсмертну радість прочува³³.

Бог народжується в серці поета, щоб повторно упоряд-
кувати, переобразити і освятити “поділений на однакові
квадрати”, але повний хаосу світ без Бога, якого відкидали
і винищували представники воюючого атеїзму і комунізму.
Повторно народжений “гідний пам’яті, напівзабутий Бог”
наповнює “груди світлом”, а “голову сонцем”, щоб людина
зберегла і плекала в собі іскру Божу і щоб не згасла та “до
болю” спрагнена й необхідна для духовного життя свічка,
яка оберігає перед темрявою темноти скривджених і прини-
жених людей. Доки “не погасне свіча болю”, доти триватиме
сковородівське³⁴ “самоспалення і вічне повертання до тіла”,

люди [...] / Хай грає пісня серед герця, / бо це найбільша з перемог.
/ У жолобі мого серця / сьогодні народився Бог”. Б.-І. Антонич,
Велика гармонія, Київ 2003, с. 208–209.

³² В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Твори у чотирьох томах: шести книгах*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 195. Варіант вірша з 1970 року.

³³ В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 140.

³⁴ На думку Г. Сковороди смерті і знищення немає. Існує тільки по-
вернення кожної людини, кожної істоти до свого початку, до свого
небуття: у природі все старіє, змінюється; тільки дух – Боголюдина
є вічною; не вмирає, але змінюється від смерті до життя, від тлін-
ного буття – до тіла нетлінного – вічного. Пор. W. Mokry, *Hryhorija
Skoworody rozumienie Chrystusa jako idealnego – prawdziwego człowieka*,

w sercu człowieka pisze Stus w dwóch wariantach tego samego wyznania poetyckiego z 1970 i 1972–1979 roku:

We mnie już rodzi się Bóg
i na wpół pamiętny, na wpół zapomniany [...]
przeczekuje...³²
i stale przemienia duszę,
i wypełnia piersi chłodem i światłem
dopala mnie [...]
a głowa moja, napełniona słońcem
już przedśmiertną radość przeczuwa³³.

Bóg rodzi się w sercu poety, by powtórnie uporządkować, przemienić i przebóstwić „rozdzielony na jednakowe kwadraty”, ale pełen chaosu świat bez Boga, odrzucanego i niszczonego przez wyznawców wojującego ateizmu i komunizmu. Ponownie narodzony „godny pamięci, na wpół zapomniany Bóg” napełnia „światłem piersi”, a „słońcem głowę”, by człowiek ocalił i pielęgnował w sobie iskrę Bożą, by nie zgasła ta niezbędna dla życia duchowego i „do bólu” upragniona świeczka, chroniąca krzywdzonych i upokarzanych ludzi przed mrokami ciemności. Dopóki „nie zgaśnie świeca bólu”, dopóty trwa skoworodowskie³⁴ „samospalanie

Boga-Syna w sercu człowieka w formie poetyckiej wyraził Bohdan Ihor Antonycz w wierszu *Gloria in excelsis*: „Dziś goją się wszystkie rany, / dziś uśmiechnięci wszyscy ludzie [...]. / Niech zagra pieśń pośrodku serca, / bo to najwyższe zwycięstwo. / W żłóbku mojego serca / dzisiaj narodził się Bóg”. Б.-І. Антонич, *Велика гармонія*, Київ 2003, с. 208–209.

³² В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Твори...*, том 1, книга 1. *Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть*, Львів 1994, с. 195. Wariant wiersza z 1970 roku.

³³ В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста*, с. 140.

³⁴ Zdaniem H. Skovorody, śmierci jako zniszczenia nie ma. Istnieje jedynie powrót każdego człowieka, każdej istoty do swego początku, do swego niebytu: w przyrodzie wszystko się starzeje, zmienia się; tylko duch – Bogoczłowiek jest wieczny; nie umiera, lecz zmienia się od śmierci do życia, od rozkładającego się bytu do bytu stałego, wiecznego ciała nieznikomego – „*нетлінного тіла*”. Por. W. Mokry, *Hryhorija*

щоб “початись там, де щойно закінчився, закінчуватись там, куди повік тобі заказано путі-дороги”³⁵ – констатує Василь Стус.

Суттєву роль, зокрема в “поетистичних”³⁶ віршах Василя Стуса, відіграє власне тісно пов’язана з символікою світла свічка, яка є символічним образом життя і смерті та “уявою життєдайної, постійно спалюючої себе, але завдяки тому завжди оновлюючої себе сили природи”³⁷.

З’явлення Бога під постаттю вогню переживає прив’язана косами до палаючої сосни “чорноброва” Галя у вірші *Горить сосна*. Подібно як у Святому Письмі є це очищаючий вогонь терпіння, яким Бог випробовує душі (так само як піддаються пробі благородні метали у вогні металургійних печей). Водночас є це той вогонь, який освітлює і запрошує “горіючу на тім вогні як свічка”³⁸ Галю, щоб “цілувала Господню ризу” Бога, який надходить:

[w:] *Słowianie Wschodni. Duchowość, mentalność, kultura*, pod red. A. Rażny, D. Piwowarskiej, Kraków 1998, s. 59. Пригадаймо, що “В суботу” і “В неділю на Утрени” Воскресіння вірні співають “Ти воскресив тих, що в гробах, даючи людському родові нетлінність [...] Бо смертну здолавши силу, воскресінням Твоїм Спасе, Ти дав усім умерлим нетлінність. Життєподавче Господи, Слава Тобі!”. *Молитослов. Вечірні і утрени: недільні – щоденні – загальні*, Рим 1975, с. 131–134.

³⁵ В. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії...*, с. 140.

³⁶ “Поетистичними” творами називає Юрій Шевельов твори, яким характеристичний “поетизм”, цебто слова і мовні конструкції, які “чужі розмовній і діловій мові, які характеризують специфічно поетичну мову і плекають її як окремий тип мови в межах, звичайно, національної мови, дуже часто як жест протиставлення буденності буденної мови, як вірність віковій традиції, як виклик. Поетизмами можуть бути старі, архаїчні вирази, новотвори самого поета, тощо”. Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про “Палімпсести” Василя Стуса*, [у:] *Українське слово...*, с. 380–381.

³⁷ D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 409.

³⁸ В. Стус, *Горить сосна*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня*, с. 5.

i wieczne nawracanie do ciała”, by „począć się tam, gdzie się dopiero zakończył, kończyć się tam, gdzie wiekami zakazywano ci wędrować”³⁵ – konstatuje Stus.

Istotną funkcję, zwłaszcza w „poetystycznych”³⁶ wierszach Stusa, pełni właśnie ściśle związana z symboliką światła świeca, będąca obrazem życia i śmierci oraz „wyobrażeniem życiodajnej, stale trawiącej siebie, ale właśnie dzięki temu zawsze odnawiającej się siły natury”³⁷.

Objawienie się Boga pod postacią ognia przeżywa przywiązana warkoczami do płonącej sosny „czarnobrewa” Hala w wierszu *Płonie sosna* (*Горить сосна*). Podobnie jak w Piśmie Świętym, jest to oczyszczający ogień cierpień, którymi Bóg doświadcza dusze (tak jak próbie ogniowej poddawane są metale szlachetne w ogniu pieców hutniczych). Jest to zarazem ten ogień, który oświeca i zaprasza „płonącą na tym ogniu jak świeca”³⁸ Halę, „by całowała szaty [...] idącego Pana-Boga”:

Skoworody rozumienie Chrystusa jako idealnego – prawdziwego człowieka, [w:] Słowianie Wschodni. Duchowość, mentalność, kultura, pod red. A. Rażny, D. Piwowarskiej, Kraków 1998, s. 59. Przypomnijmy, że podczas Jutrznii Wielkanocnej w sobotę i niedzielę wierni obrządku bizantyńsko-ukraińskiego śpiewają: „Ty wskrzesiłeś tych, którzy byli w grobach, dając rodowi ludzkiemu” nieznikomość – „ciało nieznikome [...] Bo śmiertelną pokonawszy siłę, zmartwychwstaniem Twoim, dałeś Chryste wszystkim umarłym nieznikomość, darujący życie wieczne Boże nasz Chwała Tobie”. Молитослов. Вечірні і утрєні: недільні – щоденні – загальні, Рим 1975, s. 131–134.

³⁵ B. Стус, *В мені уже народжується Бог*, [y:] B. Стус, *Під тягарем хреста*, s. 140.

³⁶ Utworem „poetystycznym” od słowa „poetyzm” – jak pisze Jurij Szewelow – „charakterystyczne są słowa i konstrukcje słowne, które są obce potocznej mowie i urzędowemu językowi, które są charakterystyczne specyficznemu językowi poetyckiemu i pielęgnują go jak odrębny rodzaj języka, oczywiście w granicach języka ogólnonarodowego, bardzo często jak gest przeciwstawienia codzienności mowy potocznej, jak wierność odwiecznej tradycji, jak wyzwanie. Poetyzmami mogą być stare, archaiczne wyrazy, neologizmy samego poety itp.” Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про “Палімпсесту” Василя Стуса*, [y:] *Українське слово...*, s. 380–381.

³⁷ D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, s. 409.

³⁸ B. Стус, *Горить сосна*, [y:] B. Стус, *Золотоока красуня*, s. 5.

Горить сосна – од низу догори.
[...] Ой і нещаслива ти,
чорнобрива Галя, чорнобри...
Прив'язана за коси до сосни,
вся біла, наче біль, за біль біліша. [...]
Горить сосна – од низу догори
сосна палає – од гори до низу.
Йде Пан-Господь. Цілуй Господню ризу,
ой чорнобрива Галя, чорнобри...
Прости ж мені, що ти, така свята,
на тім огні, як свічечка, горіла.
О, як та біла білота болила
О, як болила біла білота...³⁹

Палаючий від “низу догори і від гори до низу” вогонь сосни і згоряюча “як свічка” у тому вогні Галя – це один з найглибших, пов'язаний з біблійною символікою, образів Василя Стуса, показуючий дух людини, якої творцем є Бог, згідно з закликом творця псалмів: “Бо світильник Ти, Господи, мій, і освітить Господь мою темряву!” (2 См 22, 29)⁴⁰.

Галя поводитьсь згідно з очікуваннями Бога, який просив своїх сповідників, щоб запалені Яхве в їх серцях свічки не ставити “під посудину”⁴¹, але щоб вони горіли посеред безбожного світу, даючи свідоцтво про правдиве світло, як палаюче неначе смолоскип слово Іллі та Іван Хреститель, який “світильником був, що горів і світив” (Ів. 5, 35)⁴².

³⁹ Там само.

⁴⁰ Друга книга Самуїлова (або Друга Книга царів) (2 См 22, 29), *Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Завіту*, із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена [місця і року видання не подано], с. 416.

⁴¹ “І не запалюють світильника, щоб поставити його під посудину, але на свічник, і світить воно всім у домі. Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на небі”. (Мт 5, 15–16), [у:] *Біблія або книги Святого Письма...*, с. 1189–1190.

⁴² Євангелія від св. Івана (Ів. 5, 35), [у:] *Біблія або книги Святого Письма*, с. 1315.

Płonie sosna – od dołu do góry
[...] Oj i nieszczęśliwaś
ty, czarnobrewa Hału, czarnobre...
Przywiązana kosami do sosny
bieleje niczym ból, od bólu bielsza [...].
Płonie sosna – od dołu do góry.
Pała sosna od góry do dołu.
Nadchodzi Pan-Bóg, ucałuj Boga szaty,
Oj czarnobrewa Hału, czarnobre...
Wybacz mi, żeś ty – taka święta,
na ogniu tym, jak świeca się paliła.
Oj, jak ta biała biel bolała.
Oj, jak bolała biała białość³⁹.

Płonący od stóp do głów i od głów do stóp ogień sosny i wypalająca się „jak świeca” w tym ogniu Hała to jeden z najgłębszych, odwołujących się do symboliki biblijnej, poetyckich obrazów Stusa, ukazujących w człowieku ducha, którego twórcą jest Bóg zgodnie z wołaniem Psalmisty: „Bo Ty, o Jahwe, jesteś moim światłem. Jahwe rozjaśnia moje ciemności” (2 Sm 22, 29)⁴⁰.

Hała postępuje zgodnie z oczekiwaniem Boga, proszącego swych wyznawców, by zapalonych przez Jahwę w ich sercu świec nie zostawiać „pod korcem”⁴¹, lecz by płonęły pośrodku bezbożnego świata, dając świadectwo o prawdziwej światłości, jak płonące niczym pochodnia słowo Eliasza oraz Jan Chrzciciel, który „był lampą, co płonie i świeci” (J. 5, 35)⁴².

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Druga Księga Samuela (2 Sm 22, 29), *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wyd. 2 zmienione, Poznań–Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum, 1971, s. 306.

⁴¹ „Nie zapala się też światła i nie stawia pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciło wszystkim, którzy są w domu. Tak niech świeci wasze światło przed ludźmi, aby widzieli wasze dobre uczynki i chwalili Ojca waszego, który jest w niebie” (Mt 5, 15–16), tamże, s. 1128.

⁴² Ewangelia według św. Jana (J 5, 35), tamże, s. 1222. Por. J.-B. Brunon, *Lampa*, [w:] *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, tłum. z francuskiego i opracował K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 420.

В образі “чорнобрової” Галі, представлений під постаттю згоряючої свічки, як “животворчої, що постійно себе травить, але завдяки тому завжди оновлюючій себе сили природи”⁴³, можна одночасно вбачати повне самопожертвування діяння фізично дуже крихкої, але духовно незламної героїні – Галі, яка зберігає в собі Господнє світло, яким сіяє. Палаюча як свічка Галя – це своєрідна відповідь на заклик Бога, щоб сповідники Його Сина Ісуса Христа, які готові щоб запалати у темряві, якщо вже прийде така потреба, засіяли збереженим в серцях світлом даним самим Творцем⁴⁴. А про те, що прийшов “час витрачання”, час сяяння збереженого в серці вогника свічки, Василь Стус говорить у вірші *Блажен, хто витрачатиме, коли приходить час утрат*⁴⁵. Поетичний образ Божого вогню, який вибухає як “горючий кущ тернини [...], щоб очистити від гріхів все людство”⁴⁶ і образ палаючий як свічка “чорнобривої” Галі є необхідними, щоб очистити – як напише Василь Стус – “погар раю, храм, зазналий скверни”⁴⁷. Щоб перетворити, очистити від всякої скверни, облагородити, вчинити знову білим і святим чорний погар раю, та щоб повернути святість оскверненому храмові, треба – після поета – відродити в серцях людей надію в можливість існування добра:

⁴³ D. Forstner, *Lampa*, [w:] *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 409.

⁴⁴ “Бо Бог, що звелів був світлу засяяти з темряви, у серцях наших засяяв, щоб просвітити нам знання слави Божої в Особі Христовій” (2 Кор. 4, 6), [у:] *Біблія або книги Святого Письма*, с. 1424.

⁴⁵ В. Стус, *Блажен, хто витрачатиме, коли приходить час утрат*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста. Поезії*, Львів 1991, с. 140.

⁴⁶ Як подає Клементій Олександрійський “стовпи вогню та горючий кущ тернини – це образи правдивого Божого вогню, який вибухає з христового дерева, щоб очистити від гріхів всю людськість”. Див. М. Lurker, *Ogień*, [w:] *Słownik obrazów i symboli biblijnych* tłum. bp. K. Romaniuk, Poznań: Pallottinum, 1989, s. 150.

⁴⁷ В. Стус, *Яка нестерпина рідна чужина, цей погар раю, храм, зазналий скверни!*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 133.

W obrazie czarnobrewej Hali, przedstawionej w postaci spalającej się świecy, jako „życiodajnej, stale trawiącej siebie, ale dzięki temu zawsze odnawiającej się siły natury”⁴³, można zarazem dostrzegać wymagające poświęcenia i cierpliwości działanie jakże fizycznie kruchej, ale niezłomnej duchowo bohaterki – Hali, zachowującej w sobie światło Boże, jakim promieniuje. Płonąca Hala to odpowiedź na wołanie Boga, by wyznawcy Jego Syna Chrystusa, którzy czuwają, by zabłysnąć w ciemności i gdy już przyjdzie taka potrzeba, zajaśniali przechowywanym w sercach światłem danym przez Stwórcę⁴⁴. A o tym, że przyszedł „czas wytracania”, czas promieniowania przechowywanego w sercu płomyka świecy mówi Wasyl Stus w wierszu o incipicie *Блажен, хто витрачати уміє, коли приходить час утрат* – *Błogosławiony ten, kto umie tracić, gdy przychodzi czas wytracania*⁴⁵. Poetycki obraz ognia Bożego, wybuchający jak „krzak płonący [...], aby oczyścić z grzechów całą ludzkość”⁴⁶ i obraz promieniującej czarnobrewej Hali jest niezbędnym, by oczyścić – jak napisze Stus – „pogorzelisko raju i świątynię, która została zbezczeszczona”⁴⁷. By przemienić i uczynić ponownie białym i świętym czarne pogorzelisko raju oraz przywrócić świętość w zbezczeszczonej świątyni należy – zdaniem poety – odrodzić w sercach ludzi ufność w możliwość istnienia dobra:

⁴³ D. Forstner, *Lampa*, [w:] *Świat symboliki chrześcijańskiej...*, s. 409.

⁴⁴ „Albowiem Bóg, Ten który rozkazał ciemnościom, by zajaśniały światłem, zabłysnął w naszych sercach, by olśnić nas jasnością poznania chwały Bożej na obliczu Chrystusa” (2 Kor. 4, 6), [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, s. 1309.

⁴⁵ В. Стус, *Блажен, хто витрачати уміє, коли приходить час утрат*, [y:] В. Стус, *Під тягарем хреста*, с. 140.

⁴⁶ Według Klemensa Aleksandryjskiego „słupy ogniste oraz krzak płonący – to obrazy prawdziwego ognia Bożego, który bucha z drzewa krzyżowego, aby oczyścić z grzechów całą ludzkość”. Patrz M. Lurker, *Ogień*, [w:] *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 150.

⁴⁷ В. Стус, *Яка нестерпна рідна чужина, цей погар раю, храм, зазналий скверни!*, [y:] В. Стус, *Під тягарем хреста*, с. 133.

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе,
Добро і правдо віку. Через сто
зневір

.....

і врочить подив: не спиняйся, йди
То – шлях правдивий.
Ти – його предтеча⁴⁸.

Довіра в існування добра дає надію і віру в перемогу найвищого Добра – Бога, давця любові і світла. Повторне народження Бога в серцях українських християн є необхідне для відродження “білого світу, який є завжди добрий” – як вірив Василь Стус. Тому поет переконував, що благословенними є ті, які для духовного збагачення себе і ближніх вміють відмовитися від справ приземних, тлінних незалежно від ціни, яку приходить їм платити за вірність своїм духовим ідеалам:

Блажен, хто витрачать уміє,
коли заходить час утрат,
щоб залишалася надія
і виростала во стократ.
Що білий світ – він завжди білий
і завжди добрий білий світ,
хоч ти у ньому син несмілий,
кого пройняв циганський піт.
Та все ж життя твоє у леті,
і в ньому порятунок твій.
Вся суть твоя лише в поеті,
а решта тільки перегній,
що живить корінь. [...] ⁴⁹

⁴⁸ Цит. за: Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про „Палімпсести” Василя Стуса*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників...*, с. 375.

⁴⁹ В. Стус, *Блажен, хто витрачать уміє, коли приходить час утрат*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 131.

Przez setki zwątpień, idę do ciebie
dobro i prawdo wieku. Przez sto
zwątpień.

.....

i zauroczy podziw: nie zatrzymuj się, idź
To szlak prawdziwy.
Tyś jego zwiastun⁴⁸.

Ufność w istnienie dobra daje nadzieję i wiarę w zwycięstwo
najwyższego Dobra – Boga, dawcy miłości i światła. Ponowne
narodzenie się Boga w sercach ukraińskich chrześcijan jest nie-
zbędne do odrodzenia otaczającego człowieka „białego świa-
ta, który jest zawsze dobry”, jak wierzył Stus. Przekonywał, że
błogosławieni są ci, którzy dla duchowego wzbogacenia siebie
i najbliższych umieją rezygnować ze spraw przyziemnych, nie-
zależnie od ceny, jaką przychodzi im płacić za wierność swym
duchowym ideałom:

Szczęśliwi umiejący tracić,
kiedy przychodzi wytrąty czas,
by pozostała choć nadzieja
i wyrastała stokroć w nas.
Gdyż biały świat – jest zawsze biały
i zawsze dobrym jest biały świat [...].
A całe życie twoje jest w locie
i cały w nim ratunek twój.
Twój sens zawarty jest w poecie,
a reszta to tylko mierzwa,
co żywi korzeń [...]⁴⁹

⁴⁸ Cyt. za: Ю. Шевельов, *Трунок і трутизна. Про „Палімпсести” Василя Стуса*, [y:] *Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників...*, s. 375.

⁴⁹ В. Стус, *Блажен, хто витрачати уміє, коли приходить час утрат*, [y:] В. Стус, *Під тягарем хреста*, s. 131.

Невпинний, перемінючий світ лет поета⁵⁰ – “те освячування світу або вітчизни” – це Стусова версія Weltinnenraum (внутрішнього світу) Рільке, “але [...] на місце Орфея Рільке, який своїм співом, своєю лірою перетворює дійсність, у Стуса приходить Господь Бог, що благословляє Україну і світ”⁵¹. У віднайденому Богу поет “вбачає надію на виконання власної місії, якою, зокрема, є прагнення – дати свідоцтво правді про тиранію і жертвою свого терпіння негувати зло”⁵², а його сівачам простити, щоб непереможними стали основані на любові фундаменти добра.

Особливо глибокий духовний образ світу висловлений поетом у вірші *Звелася длань Господня* та у вірші *Ярій душе! Ярій, а не ридай*, написаному на похорон вбитої “невідомими” і до нині не знайденими винуватцями Алли Горської, авторки вітражу Тараса Шевченка в Київському університеті. Її мученицьку смерть та віру у безсмертність її творчості, оплакує огорнене “білою стужою серце України”

Ярій душе! Ярій, а не ридай,
У білій стужі серце України.
А ти шукай – червону тінь калини,
На чорних водах – тінь її шукай.
Бо – горстка нас. Малесенька щопта.
Лише для молитов і сподівання⁵³.

⁵⁰ Пор. Б. Рубчак, *Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості...*, с. 350–351.

⁵¹ Л. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке...*, с. 363. “Мотиви з поезії Рільке порозкидані в поезії Стуса, але – як гадає Л. Рудницький – тут усі вони схристиянізовані. Стус, так би мовити, втілював Рільке в українську традицію”. *Василь Стус в житті, творчості...*, с. 362.

⁵² В. Nazaruk, *Sacrum we współczesnej poezji ukraińskiej*, „Sławieński Dom Kultury” II ‘90, s. 8.

⁵³ В. Стус, *Ярій душе! Ярій, а не ридай*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 65.

Przemieniający świat bezustanny lot⁵⁰ poety, „owo uświęcanie świata czy ojczyzny” – to Stusowa wersja *Weltinnenraum* (światła wewnętrznego) Rilkego, „ale [...] miejsce Orfeusza Rilkego, który swoim śpiewem, przy pomocy swojej liry przetwarza rzeczywistość, zajmuje u Stusa – Bóg Ojciec, który błogosławi Ukrainę i świat”⁵¹. W odnalezionym Bogu poeta „widzi nadzieję na spełnienie własnej misji, którą jest między innymi pragnienie – dać świadectwo prawdzie o tyranii i ofiarą swojego cierpienia zanegować zło”⁵², a jego siewcom wybaczyć, by niezwykłe stały się oparte na miłości fundamenty dobra.

Szczególnie głęboko uduchowiony obraz świata wyraża wiersz *Uniosła się dłoń Boża* (*Звелася длань Господня*), a zwłaszcza wiersz *Płoń duszo! Promieniu, a nie łkaj* (*Ярїй душе! Ярїй, а не рїдай*), napisany na pogrzb zamordowanej przez „nieznanych” i do dziś nieustalonych sprawców autorki witraża Tarasa Szewczenki w Uniwersytecie Kijowskim Ałły Horskiej. Jej męczeńską śmierć z wiarą w nieśmiertelność jej dzieła opłakuje owiane „białą zamiecią serce Ukrainy”:

Płoń, duszo! Promieniu, a nie łkaj.
Dziś w białej zamieci serce Ukrainy.
A ty szukaj cienia czerwonej kaliny.
Na czarnych wodach jej cienia szukaj.
Bo garstka nas. Maleńka szczypta
Tylko dla modlitw i oczekiwania⁵³.

⁵⁰ Пор. Б. Рубчак, *Перемога над прїрвою. Про поезію Василя Стуса*, [у:] *Василь Стус в житті, творчості...*, с. 350–351.

⁵¹ Л. Рудницький, *Василь Стус і німецька література. Відношення поета до Гете і Рільке...*, с. 363. „Motywy z poezji R.M. Rilkego występują rozrzucone w poezji Stusa, ale – jak zaznacza Ł. Rudnycki – w dziele ukraińskiego poety zostały one wszystkie schrystianizowane. Stus, by tak rzec, wcielił Rilkego w tradycję ukraińską”. *Василь Стус в житті, творчості...*, с. 362.

⁵² B. Nazaruk, *Sacrum we współczesnej poezji ukraińskiej*, „Sławieński Dom Kultury” 1990, II, s. 8.

⁵³ В. Стус, *Ярїй душе! Ярїй, а не рїдай*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста*, с. 65.

Прагненням, щоб відроджуваний зі знищення “світ святився”, переповнений є вірш *Звелася длань Господня*, яка вказує Україні шлях повернення до “Великодніх зірок” і духовного “воскресіння”:

Ця синь зазолотіла,
це золото сумне,
півравши душу з тіла
об’яснили мене.

Голосить сніговиця,
співочий хрипне дріт.
А світ – нехай святиться,
нехай святиться – світ⁵⁴.

Переміна навколишнього, сумного і понурого світу, його удуховлявання і освячування – це заплачене мученицькою смертю поета в советському карцері в 1985 році, найважливіше і незламне прагнення Василя Стуса. Додатково це підтверджує поет в *Автопортреті зі свічкою*. Змальоване у тому творі фізичне світло, появляється на зміну темряві ночі, і божественного світла, яке ніколи не зникає і не має кінця, згідно зі словами святого апостола Івана: “Бог є світло, і немає в Нім жадної темряви!” (1 Ів 1, 5)⁵⁵. Вічний круговорот світла, що з’являється після темряви ночі усвідомлює безперервну боротьбу світла і темряви й вказує одвічні змагання життя зі смертю⁵⁶: “І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула його” (Ів 1, 4–5)⁵⁷.

⁵⁴ В. Стус, *Звелася длань Господня*, [у:] В. Стус, *Золотоока красуня...*, с. 21.

⁵⁵ Перше соборне послання св. апостола Івана, [у:] *Біблія або книги Святого Письма*, с. 1494.

⁵⁶ Por. A. Fenillet PSS, P. Grelot, *Światło i ciemność*, [w:] *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, Poznań: Pallottinum, 1990, s. 958–963.

⁵⁷ Євангелія від св. Івана, [у:] *Біблія або книги Святого Письма*.

Pragnieniem, by odradzający się ze zniszczenia świat „święcił się”, przepełniony jest wiersz *Uniosła się dłoń Boża*, ukazująca Ukrainie drogę powrotu do „wielkanocnych gwiazd” i duchowego zmartwychwstania:

Ten błękit się zazłocił,
lecz smutne jest to złoto,
porwawszy duszę z ciała
znów rozświetliło mnie.

Zawodzi znów śnieżycą
i śpiewny chrypnie drut.
A świat się niechaj święci,
Niechaj się święci świat⁵⁴.

Przemienianie zastanego, smutnego i ponurego świata, uduchowianie go i uświęcanie to okupione męczeńską śmiercią w sowieckim karcerze najważniejsze i niezłomne pragnienie Stusa. Potwierdza to wyznanie poetyckie wyrażone w *Autobiografii ze świecą* (*Автомонотрпет зі свічкою*), ukazujące światło fizyczne pojawiające się na przemian z mrokami nocy i światłością boską, która nigdy nie znika i nie ma końca zgodnie ze słowami św. Jana Apostoła: „Bóg jest światłością, a nie ma w Nim żadnej ciemności” (1J 1, 5)⁵⁵. Wiecznie tocząca się historia pojawiającego się światła na przemian z mrokami nocy, konflikt ściierania się światłości z ciemnością podobny jest do zmagania się życia ze śmiercią⁵⁶: „W Nim było życie, a życie było światłością ludzi, a światłość w ciemności świeci i ciemność jej nie ogarnęła” (J 1, 4–5)⁵⁷.

⁵⁴ B. Стус, *Звелася длань Господня*, [y:] B. Стус, *Золотоока красуня*, c. 21.

⁵⁵ *Pierwszy list św. Jana Apostoła*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, s. 1387.

⁵⁶ Por. A. Fenillet PSS, P. Grelot, *Światło i ciemność*, [w:] *Słownik teologii biblijnej...*, s. 958–963.

⁵⁷ *Evangelia według św. Jana*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu...*, s. 1216.

З творчості Василя Стуса променіє незламна віра, що життя це “світлість людей”, які вірять в джерело світлості, якого темрява не обгорне, поки не стомиться рука людини тримаюча свічку над головою:

Тримай над головою свічку,
допоки стомиться рука –
ціле життя. Замало – нічку. [...]
Де ви, крилаті? Гулі-гулі!
Як вам – нестерпно без небес?
Аж очі підвели, поснули.
О ні, ти не один воскес!⁵⁸

Замкнений у в'язниці тридцять шостого пермського концтабору, тільки Бога і “наповнених за біль більшою біллю” ангелів, про світлість в своїй душі і в душах своїх земляків, міг просити Василь Стус, який, чекаючи на смерть на 47 році життя, в дусі християнського обов'язку вибачив своїм катам⁵⁹. Поет вірив, що в його “поділений на однакові квадрати” Вітчизні – Україні, де чотири роки після смерті, у переломному для духовного відродження Європи 1989⁶⁰ році спочило його тіло відродиться збережений в його серці “завжди добрий білий світ”, відбудові якого присвятив свої твори і життя:

⁵⁸ В. Стус, *Автопортрет зі свічкою*, [у:] В. Стус, в цьому томі, с. 86.

⁵⁹ В. Стус, *Прощаю вас, лихі кати мої, прощаю вас коли вже смерті жду видимої коли вже час*, [у:] В. Стус, *Під тягарем хреста...*, с. 139.

⁶⁰ У виданій у 1991 році енцикліці “Centesimus Annus” папа римський Іван Павло II зокрема написав “...можна доцінити значення неочікуваних і дуже надійних подій останніх років. Їх кульмінаційними звершеннями без сумніву були події 1989 року в країнах Центральної і Східної Європи, але обіймають вони довший період і ширший обрій географічний”. Див. розділ *Рік 1989* в енцикліці “Centesimus Annus” в: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków: Znak, 2000, s. 649.

Z dzieła Stusa promienieje niezłomna wiara, iż życie „jest światłością ludzi” wierzących w źródło światłości, której ciemność nie ogarnie, dopóki nie ścierpie człowiekowi ręka trzymająca świecę nad jego głową:

Trzymaj nad głową świeczkę,
dopóki nie zmęczy się ręka –
całe życie zamarło – jedną noc [...].
Gdzieżecie skrzydlate? Huli-huli!
Jak ścierpieć można bez niebios?
Aż oczy opuszczacie sennie.
O nie, nie zmartwychwstałeś, tylko sam⁵⁸.

Zamknięty w więzieniu 36 permskiego obozu koncentracyjnego tylko Boga i „przepełnionych bielszą od bólu białością” aniołów o światłość w duszy swojej i w duszach swych rodaków mógł prosić w 47 roku życia oczekujący na śmierć Wasyl Stus, który w duchu chrześcijańskiej powinności wybaczył gnębiącemu go prześladowcom⁵⁹. Wierzył, że w jego podzielonej na jednakowe kwadraty Ojczyźnie – Ukrainie, gdzie cztery lata po śmierci, w przełomowym dla odrodzenia duchowego Europy⁶⁰ w 1989 roku spoczęło jego ciało odrodzi się zachowany w sercu poety „zawsze dobry biały świat”, którego odbudowie poświęcił swe dzieło i życie:

⁵⁸ B. Стус, *Автопортрет зі свічкою*, [w:] W. Stus, w niniejszym tomie s. 87.

⁵⁹ „Wybaczam wam, zli kaci moi, wybaczam wam, gdy śmierci oczekuję widocznej”. B. Стус, *Прощаю вас, лихі кати мої, прощаю вас коли вже смерті жду видимої коли вже час*, [y:] B. Стус, *Під тягарем хреста*, c. 139.

⁶⁰ W wydanej w 1991 roku encyklice „Centesimus Annus” Jan Paweł II napisał m.in.: „...można docenić znaczenie nieoczekiwanych i wieloobiecujących wydarzeń ostatnich lat. Ich punktem kulminacyjnym były niewątpliwie wydarzenia roku 1989 w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, ale obejmują one okres dłuższy i szerszy horyzont geograficzny”. Por. rozdział pt. *Rok 1989* w encyklice „Centesimus Annus”, cyt.: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków: Znak, 2000, s. 649.

Тільки тобою
білий святиться світ,
Тільки тобою
Повняться брості віт,
Запарувала
духом твоїм рілля,
Тільки тобою
тішиться немовля.
Спів калиновий
піниться над водою
Тільки тобою, тільки тобою,
Тільки тобою
серце кричить моє.
Тільки тобою
сили мені стає
далі брести.
Гугою світовою –
Тільки тобою. тільки тобою⁶¹.

⁶¹ В. Стус, *Тільки тобою*, [у:] *Українське слово...*, с. 396–397.

Jedynie tobą
biały święci się świat,
Jedynie tobą
pęcznieją pędy drzew,
zaparowała duchem twoim rola,
Jedynie tobą
raduje się niemowlę.
Śpiew kalinowy
pieni się nad wodą
Jedynie tobą, jedynie tobą,
Jedynie tobą
krzyczy serce me.
Jedynie tobą
siła napęlnia mnie
iść dalej.
Śnieżycą światową –
Jedynie tobą, jedynie tobą⁶¹.

⁶¹ B. Стус, *Тільки тобою*, [у:] *Українське слово...*, с. 396–397.

Василь Стус

...Іще один кавалок з України

* * *

Минає час моїх дитячих вір.
І я себе з тим часом проминаю.
І вже не віднайдусь. І вже не знаю,
А чи впізнав би на човні новім

Свій давній берег. Ні, напевно, ні.
Бо сам собі, відринутий від болю,
Пливу за днем, за часом, за собою
в новому необжитому човні.

Ні небожителі, ні жебоніння трав,
Ні перехлюпи хвиль – ніщо не скаже
Тобі про повертання. Не розв'яже
Твого питання: годі чи пора...

Ти сам пливеш, відринутий від себе.
І лиш за гребнем прозираєш гребінь.

1964

Wasył Stus

...Ten jeszcze jeden okrucuch Ukrainy

* * *

Czas mych dziecięcych wierzeń już odchodzi.
I ja przemijam razem z czasem owym
I już się nie odnajdę. I nie dowiem,
Czy mógłbym poznać w nowej płynąc łodzi.

Swój dawny brzeg. Nie, temu nie podołam.
Bo oto sam, zrzuciwszy boleść srogą.
Płynę za dniem, za czasem, w ślad za sobą
W tej łodzi, której nie znam jeszcze zgoła..

Nie ma tu niebian, nie ma szeptu traw,
Ani chlupotu chwil – nic ci nie powie,
Że oto wracasz. Znikąd się nie dowiesz
Tego, co chciałbyś: czy już dość, czy czas.

I oto płyniesz z siebie – na wygnanie.
Za jedną granią nowe śledząc granie.

1964

* * *

Незграбно ворон кружеля.
Незграбно кружеляють сосни.
І кружеляє безголоса
осіння крижана земля.

Галактик зірна круговерть
спіраллю прованого болю
значить одвічну людську долю,
снігами виповнену вщерть.

Саме кружляння вікове!

...папір, перо і філіжанка.
А свічка тріпотить світанком,
котрий наш правнук днем назве.

1965–67

* * *

Niezdarnie krąży kruk wśród nieba.
Niegrabnie krążą rosłe sosny.
I krąży w ruchu swym bezgłośnym
ziemia, w jesiennych lodach skrzepła.

Obroty galaktycznych żaren
spiralą obarczoną bólem
znaczą odwieczne ludzkie dole
śniegiem po brzegi zasypane.

Wszystko wieczyście krąży wszędzie!

...kartka i pióro, filiżanka...
Świeca – drżąc wita szarość ranka,
który nasz prawnuk dniem zwać będzie.

1965–67

* * *

В понеділок зустрівся з дівчиною.
У вівторок – поцілував.
За першим разом – образилась.
За другим – мовчала.
В середу освідчувався в коханні.
Доводив довго-предовго,
коли четвер пропливав,
як козацький байрак – порогами.
В п'ятницю не прийшов на побачення.
У суботу згадав,
але
не прийшов і в неділю.

* * *

W poniedziałek – spotkał się z dziewczyną.
We wtorek – pocałował.
Za pierwszym razem – rozgniewał ją tylko.
Za drugim – milczała.
W środę – wyznał jej swoją miłość.
Tłumaczył długo-przedługo,
podczas, gdy czwartek przepływał
niby kozacka czajka – przez porohy.
Za to w piątek – nie przyszedł na spotkanie.
· W sobotę – przypomniał sobie,
ale
nie przyszedł także i w niedzielę.

ОСТАННІЙ ЛИСТ ДОВЖЕНКА

Прозаїки, поети, патріоти!
Давно опазурились солов'ї,
одзьобились на нашій Україні.
А як не чути їх? Немає сил.
Столичний гамір заважкий мені.
І хочу вже на затишок, і, може,
на спокій хочеться на придеснянський,
і хочеться на мій селянський край.
Пустіть мене до себе. Поможіть
мені востаннє розтроюдить рану,
побачити Дніпро, води востаннє
у пригірщ із криниці зачерпнуть.
Нехай гризуть дніпрові гострі кручі
моє зболіле серце. Хай гудуть
чернігівські просмолені ліси.
Пустіть мене в просмолене дитинство.
Бо кожную ніч порипують бори
і ладаном мені живиця пахне,
і дерева, як тіні предковічні,
мене до себе кличуть і зовуть.
Пустіть мене у молодість мою.
Пустіть поглянути. Пустіть хоч краєм,
хоч крихіткою ока ухопить
прогірклу землю. Звіхолили сні
мій день і ніч мою й життя прожите.
Пустіть мене до мене. Поможіть
ввібрать в голодні очі край полинний
і заховать на смерть. Пустіть мене –
прозаїки, поети, патріоти.

квітень 1964

OSTATNI LIST DOWŻENKI

Prozaicy, poeci i wy, patrioci!
Słowikom dawno już wyrosły szpony,
dzioby zyskały ostre w naszej Ukrainie.
Lecz jakże tu ich słuchać? Toć sił już brakuje.
Stołeczny zgiełk mi przeszkadza.
Chciałbym gdzieś na ustronie, i może
spokoju bym już pragnął, gdzieś, nad Desną;
wabi mnie mój wieśniaczy kraj.
Puśćcie mnie więc tam do mnie. Dopomóżcie
abym ostatni raz rozdrapał ranę,
zobaczył Dniepru nurt po raz ostatni
i zaczerpnął ze źródła.
Niechajże kąsa ostre brzegi Dniepru
moje zbolełe serce. Niechaj huczą
wszystkie żywiczne czernihowskie lasy.
Puśćcie mnie w owo żywiczne dzieciństwo.
Bo każdej nocy poskrzypują bory
i cerkiewnym kadzidłem pachnie mi żywica,
i drzewa, zda się przodków cienie,
wciąż przyzywają, wabią mnie do siebie.
Puśćcie, pozwólcie odejść w młodość moją.
Dajcie popatrzeć. Choćby tylko kątem,
choćby skraweczkiem oka chwycić jeszcze
zgorzkniałą ziemię. Zasnuły kurniawą
sny mój dzień cały, noc, przeżyte życie.
Dajcie mi wrócić do mnie. Dopomóżcie
chłonąć zgłodniałym okiem mój kraj piołunowy,
zachować go do śmierci. Pozwólcie mi zatem,
prozaicy, poeci i wy, patrioci!

kwiecień 1964

* * *

Даждь нам, Боже, днесь! Не треба завтра –
даждь нам днесь, мій Боже! Даждь нам днесь!
Догоряють українські ватри,
догоряє український весь
край. Моя дорога догоряє,
спрагою жолобиться душа.
Як Господь нас оком поминає,
тоді, болю, грай без кунтуша!

березень 1969

* * *

Daj nam dziś, Panie Boże. Jutra – wszak nie trzeba.
Daj dziś, o dobry Panie! Ześlij dziś!
Bo ogniska nasze już zgorzały,
dogorywa ukraiński cały
kraj. W ogarkach legła moja droga,
a z pragnienia aż wysycha dusza.
Bo gdy, o Panie, z oczu Swych nas spuszczasz,
wtenczas boleść do woli nas smaga!

marzec 1969

* * *

Я марно вчив граматику кохання,
граматику гріховних губ твоїх, –
ти утікала і ховала сміх
межи зубів затиснений захланных.
Білили стегна в хижих шелюгах.
Нескорена вовчиця зголодніла
по диких лозах шматувала тіло,
аж червонів багульник у ногах.
О покотьоло губ, і рук, і ніг,
О вовча хіть і острахи ягнятка!
Аж ось вона, аж ось вона – розплата,
аж ось він, шал, і ярий грім, і гріх!
І довгі гони видовжених тіл,
і витлілі на дим верхівки сосон,
і цей кошлатий, цей простоволосий,
глухий, гарячий, тьмяний суходіл!
Вовтузилася петрівчана ніч
відвільглий ранок припахав навозом.
Сузір'я бігли за Чумацьким возом,
а ми пливли в чумацькому човні.

квітень 1963

* * *

Marnie mi szła miłości gramatyka,
twe koniugacje grzechorodnych warg –
tyś umykała, a uśmiech twój marł
i w zwarciu zębów twych zachłannych znikał.
Białały uda wśród krwiożerczych łóz.
Nieposkromiona wilczyca zgłodniała
wśród dzikich wikli raniła swe ciało,
u stóp – nabiegły juchą bagna rów.
O kłębowisko nóg i rąk, i warg,
te wilcze chucie i lęki jagnięce!
I oto ona, zapłata, w podzięcie,
I on, w ślad za nią, grom i grzech, i szął!
Długi ciało obu wydłużony gon,
w dym obrócone szczyty smukłych sosen,
i ten kosmaty, i ten prostowłosey,
głuchy, gorący i mrokliwy ład.
Wilgotny przedświt mierzwą z lekka cuchnął,
świętopiotrowa noc mijała już.
Wiódł konstelacje gdzieś Czumacki Wóz,
a nas poniosło w dal czumackie czółno.

kwiecień 1963

* * *

То все не так. Бо ти не ти,
і не живий. А тільки згадка
минулих літ. Через мости
віків блага маленька кладка.
А небо корчиться в тобі
своїм надсадним загасанням,
яке ти тільки звеш стражданням.
Ці роки, збавлені в ганьбі, –
то так судилося...

* * *

Tyś – już nie ty. I wszystko nie tak.
I martwyś już. Wspomnienie ledwie
minionych lat. Tam kędy mostów szlak
był niegdyś – marna kładka biegnie.
A niebo kurczy się już w tobie
swym wygasaniem uciążliwym
– ty jeden to cierpieniem zowiesz.
Te lata – hańba wybawiła,
tak już sądzone było...

* * *

Один лиш час і має совість:
тече й тече, немов Дніпро.
Не знаю, зло це чи добро –
та загадкова невідомість
вже й закінчитися спішить.
І те – померти ачи жить –
однаковісінько, їй-богу ж
однаково. Чи ти чи ні,
а помremo на чужині,
шукавши отчого порогу.

* * *

Czas tylko czyste ma sumienie:
płynie jakoby w Dnieprze woda.
Nie wiem już nawet, zła czy dobra
jest utajniona tajnia owa,
co ku końcowi szybko bieży.
Czy umrzeć, czy dni dalsze przeżyć –
to wszystko jedno, chwała Bogu,
to jedno, bowiem; mnie czy tobie
i tak lec przyjdzie w obcym grobie
szukając ojczystego progu.

СПОГАД ЗІ СНУ

Розп'яття неба – в два крила,
і сонця вись – як грім
над головою. Дубала.
Снується синій дим
дитинства (залива? плачі?
коси матері?).
Дарма.
Не ремствуй.
І мовчи.
Як риба в ятері.

WSPOMNIENIE SENNE

Niebo rozpięte – dwa skrzydła,
nawisłe słońce – grzmi gromem,
nad samą głową. Na opak.
Dzieciństwo zasnute dymem
błękitnym (łez strugi? płacze?
warkocze matczyne chyba?)
To na nic.
Nie skarż się.
Zmilknij.
Jakoby w wężerzu ryba.

* * *

Вечірнє сонце соснами обгасне,
тріпнеться птахом і в зорі згорить,
і ти збагнеш пітьмою, що то – жить
і що – зникама мить і сонце ясне.
Тоді в отяглім погляді земнім,
о присмерковій стишеній годині,
цей скам'янілий мармуровий дим
скидається на образ України,
а ворожнеча синяви й оранжу –
тяжким хрестом або насланням вражим.

* * *

Wieczorne słońce sosnami zagaśnie,
ptakiem zatrzepie i spali się w zorzy;
tobie – mrok życie zgłębić dopomoże,
czym będzie mgnienie, a czym słońce jasne.
I wtedy w ziemskim spojrzeniu brzemienym,
o tej znienacka wyciszonej porze,
ów dym, w marmuru opoce zamknięty,
zmiażdżyć ci obraz Ukrainy może;
a błękit wróżby i pomarańcz mogą
lec na nim krzyżem lub przemocą wrogą.

* * *

Дівчина,
довгошия, мов сарна,
несла яйця
в червоному фартушку,
і, заворожені
збентеженою
цнотливістю,
світліли люди,
даючи їй
дорогу.

* * *

Dziewczyna,
smukłoszyja jak sarna
niosła jajka
w czerwonym, fartuszk;
a ludzie,
oczarowani
lękliwą jej
niewinnością,
ustępując przejścia
rozjaśniali twarze.

* * *

Сонце, бджолами хоре
від датку липке,
і од добр аж прозоре,
і в прощанні гірке,
до вечірнього пругу
надлягає згори.

Ні дружини, ні друга.

Перемшілий поріг
аж надліг до дороги,
до чужих перемов.
Скоро ніч, слава Богу,
ось і місяць зійшов.

* * *

Słońce, od pszczoł aż chore,
lepkie, kiedy dań zbiera,
przejrzyste, gdy dobra szczodre
i gorzkie w chwili pożegnań;
już ku wieczoru krawędzi
nadciąga skądś z góry.

Żony ni druha nie będzie

i tylko ten próg omszony
do samej aż przyległ drogi,
zda się do cudzych słów.
Noc rychło, i chwała Bogu,
ot, księżycowy nów.

* * *

Вдивляюся, мов янгол,
в навкільне царство снігове –
ні лісу, ні дороги.
Самотня молодиця в фуфайчині,
з порожнім оцинкованим відром
бозна-куди рушає першопутком
і не лишає по собі слідів.

* * *

Wpatruję się niczym anioł
w dookólne królestwo śniegu –
ni lasu, ani drogi.
Samotna młódka w lichej kufajczynie,
z pustym ocynkowanym wiadrem,
Bóg wie dokąd wyrusza przez śnieżne bezdroża
nie znacząc żadnych śladów.

* * *

І не розмерз. І не відтерпнув. Ні.
З мордовських хуг – та в холод нещадимий!
Тримай тепло під ребрами сухими –
на цій на чужаниці-чужині.
Сягни рукою – і не досягнеш
ні краю всерозлук, ні муки краю.
Та серця я, мій Господи, не маю
на свій талан. Це ж ти мене береш,
немов шматок невироблений глини,
і місиш, мнеш, і пальцями всіма
мене формуєш, щоб не задарма
іще один кавалок з України
сподобивсь тверді. Знав я і черінь,
і зиму знав – в колимську довгу пору,
і душу виробив таку прозору,
що вже свою не одкидаю тінь.

* * *

Nie. Nie odmarzłem. Trwa skurcz bezlitosny.
Z morderczych śnieżyc – prosto w mróz okrutny.
Niech strzegą ciepła twe żebra wychudłe –
na tej obczyźnie tak straszliwie obcej.
Choć sięgasz ręką – nie dosiężesz snadnie
do kresu rozstań ni po kraniec męki.
Me serce, Panie, przepadło na wieki;
i całe szczęście. Twa dłoń mnie nagarnie,
jakoby grudkę płonej jeszcze gliny,
ugniecie, pośród palców swych wymiesi
i ukształtuje, by nie szezł bez treści
ten jeszcze jeden okruch Ukrainy,
by stwardniał. Przeto i ognia zaznałem,
i zimy w długie kołymskie godziny,
gdym duszę taką przejrzystą uczynił,
że słowo więcej cienia nie rzucało.

* * *

Ви наче нічні криниці
(шепоче вода божевільна),
загублені в паді (вгорі –
хлюпочуть сузір'я).
А тиша, а темінь яка!
Яка самота незглибима!
О земле моя нещадима –
така ж ти солодка й п'янка!
Лежать – і без рук і без ніг.
Лиш око, що тіло убгало
у себе, – сльозою кричало,
осліплім стозойком калік!

* * *

Wy – jako te źródła nocą
(szepczą coś wody nawiedzone).
zgubieni w czas upadku (w górze
wciąż konstelacje gwiazd chlupoczą).
A jaka cisza, a mrok jaki!
Jakaż samotność niezgłębiona!
O, ziemie ma nieprzejednana –
takaś ty słodka i pijana!
Leżę – beznogi i bezręki.
Jedynie oko, które ciało
w głąb ciebie wgniotła – łzą krzyczało,
ślepym, stugębnym kalek jękiem!

* * *

Отак і жив: любив – як пив
од джерела, купався в щасті,
та грім громохкий прогрімів –
і навалилися напасті.

І світ заліззям облягло,
вселенська ніч ташує шатра,
циганський піт укрив чоло,
циганський дим годує ватра.
Довкола сопки і хрести,
людські кістки біліють щедро,
од божевілля й самоти
малесенький рятує бедрик.

І що ти скажеш, Колимо,
що мовиш ти, іване-чаю?
Квадратним строем ідемо,
цвинтарне саяво нас вінчає.
Як вигорбатів суходіл,
довкола – скрем'янілі зойки,
постигли обрії безоки,
ми в падолі живих могил.

* * *

Żyłem, kochałem, jakbym pił
ze źródła, skryty w szczęścia toni,
lecz grom rozgłośny celnie bił
i bezmiar dosięgł mnie niedoli.
Już świat żelastwa brzemień nosi,
powszechną noc rozpostrze płachta,
cygański pot już czoło zrosił,
cygańskie dymy syci watra.
Dokoła – sopki, krzyże same,
bieleją szczerze kości ludzkie,
przed samotnością, obłąkaniem
biedronka mała może ustrzec.
Cóż zatem, powiesz nam, Kołymo,
czy ty, wierzbówki kwiecie marny?
Marszowe czworoboki płyną
i łuny wieńczą nas cmentarne.
Niby kontynent zboczy krzywych
dokoła – krzemieniem jęki,
zmarzłe, bezokie widnokreśli,
a my – w padole mogił żywych.

* * *

Це туга. Так. Моя далека туга –
відбігла, ніби сука – стрімголов
від попелища серця. Виє здалека,
щоб я себе на відстані почув.
Соборе сорому, ганьби моєї вежо,
моїх глухих, як твань, передчуттів.
Гулкий і розсторонений, опадний,
не серцем – тільки голосом ростеш
у невіді, в безпам'ятстві душевнім
стрясаяшся і в німоті гримиш.
Я знаю це. Я вичув це. І досі
оговтатись не можу. Туга так
моя далека – стрімголов одбігла
і, ніби сука, виє в ніч гулку.

* * *

Ot, tęsknota. Tak. Daleka ma tęsknica –
na łeb na szyję wypadła, jak suka
z popielisk serca. Zanosi się wyciem,
abym sam siebie z oddali mógł słuchać.
Soborze wstydu, hańby mojej baszto,
tych moich przeczuć, głuchych niby bagno.
Jakże zgiełkliwa i tak obca bardzo,
nie sercem – tylko głosem samym wzrastasz
w ślepotę, w jakiejś niepamięci duszy,
wstrząsas się jeno i w niemocie wołasz.
Znam to. Słyszałem. I aż do tej pory
ochłonać mi nie sposób. A odległa
tęsknota – na łeb na szyję odbiegła
i niby suka w noc zgiełkliwą wyje.

* * *

Вбери-но білу сукню
на тіло на прогінне,
на вигронені перса і
лебідь живота.
Вбери-но гарну сукню
і усміхнись лукаво
і загучи хапливо,
як скрипка, з-за плеча.
Вбери ту славну сукню
і дай мені забути
ці чорні перегони
пролопотілих літ.
Вбери пречисту сукню,
розпукни в сто пелюсток,
щоб я не загубився
між сміхом і плачем.
Осліплий і оглухлий,
знімілий і отерплий,
лечу на твій сліпучий
всеочисний вогонь.

* * *

Włóż zatem suknię białą
na ciało jakże giętkie,
na bujne grona piersi,
łabędzie łono brzucha.
Przywdziej ją bardzo piękną,
uśmiechnij się nieszczerze,
ozwij się, krzyknij z nagłą,
jak skrzypce u ramienia.
Przywdziej suknię wspaniałą
i pozwól mi zapomnieć
o owych mrocznych biegach
lat, co z łopotem zbiegły.
Przywdziej suknię przeczystą,
rozpuść w sto płatków kwietnych,
abym się nie zagubił
między śmiechem i płaczem.
Oślepy i ogłuchły,
niemy i odrętwiały,
leczę w twój przejawskrawy
płomień, co czystość nieci.

* * *

Страшна ковбана – чорна і масна.
І дух тяжкий повзе, немов потвора,
в лещатах дум твоя всенепокора,
стою на кладці. Дозираю дна.
Рибалка – ні. Заблуклий – ні. Стою.
Аж вигулькнуло пишне й біле тіло,
і рудокоса мавка розхилила
цю твань води. То подругу мою,
давно уже забуту, пригадало.
Я попід мостом. Між тяжких опор
вона стоїть – і коло неї хор
безплотних голосів. І застогнало
твое бажання – подивляй її,
цю меву бід, що інші приточила,
урочила тебе і жити вчила,
щоб ошукати всі діла твої.

* * *

Straszne bajoro – i tłuste, i czarne,
i ciężki zaduch nad nim, dech potwora;
w szponach myśli – twa dusza do ustępst nieskora;
stoję na kładce. Wzrokiem, dno ogarnę.
Ni rybak, ni zbłąkany. Ot, zwyczajnie. Stoję.
I wtem wychynie pyszne w swojej; bieli ciało –
to rudokosa nimfa szybko rozchyliła
odmęty błota. To z pamięci mojej
dziewczynę zapomnianą nagle coś przyzwało.
Ja – pod mostem. Dokoła dławiące opary;
ona – stoi; a przy niej zawodzą już chóry
głosów wolnych od ciała. Głuchy jęk wydało
two pragnienie – i teraz zechciej tylko spojrzeć
na ową mewę nieszczęść – innym ich przyczynia –
wszak ona cię nauką darzyła istnienia,
aby pomieszać wszelkie sprawy twoje.

* * *

На тихі води і на ясні зорі
паде лебідка білими грудьми.
Вдар блискавко, і громе прогрім,
коли не розпростерти крил – у горі.
Зелені села, білі городи
і синь-ріка, і голуба долина,
і золота, як мрія, Україна –
о не зникайте! Краю мій, зажди
мене на смертні кидати пороги
і наvertати на тверді путі.
Там, де копита коня вороного
розбризкали геть ярі іскри, 'дного
із днів була відкрилася дорога,
та при самій урвалася меті.

* * *

Na ciche wody i na jasne zorze
łabędź opada bielą piersi swojej.
Lśnij, błyskawico, grzmij rozgłośnie, gromie,
skoro już skrzydeł nie rozpostrze – w górze.
Zielone sioła, miasta białościennie,
z lazuru rzeko, błękitna dolino
i ty, złocista jak sen Ukraino –
o, nie znikajcie! Kraju mój! Śmiertelne,
spraw, niech mnie teraz ominą porohy,
a i na bite szlaki mnie nie kieruj.
Tam, gdzie kopyta rumaka wronego
skrzesały iskry jasne, dnia pewnego
szeroka z nagła zrodziła się droga,
ale przepadła u samego celu.

* * *

Уже Софія відстуменіла,
відмерехтіла бузковим гроном,
ти йшла до мене, але не встигла
за першим зойком, за першим громом.
Немов почвара в пекельнім колі,
довкола ж тіні, довкола кволі,
благословляю твою сваволю,
дорого долі, дорого болю.
Сніги і стужа, вітри й морози,
плачі і лайки, дикі прокльони,
собачий гавкіт, крик паровоза,
і закладини, і закладини.
Шпали і фари, пси і солдати,
рейки і пруття і загорода.
Впали – і хода, встали – і хода,
в плечі штовхають нас автомати.
Квадратне серце – в квадратнім колі,
в смертнім каре ми падаєм долі.
Благословляю твою сваволю,
дорого долі, дорого болю.
На всерозхресті люті і жаху,
на всепрозрінні смертного скрику
дай, Україно, чесного шляху,
дай, Україно, гордого лику.

* * *

I już się Sofia z mgieł wyłoniła,
i roziskrzyła gęste kiście bzom;
ty – biegłaś ku mnie, lecz nie zdążyłaś,
gdy pierwsze błyski pierwszy ścigał grom.
Niczym potwora skądsis z piekieł głębi,
gdzie wkrąg bezsiła, gdzie mrok gnębi,
ja – błogosławię twą samowolę,
o drogo losu, usiana bólem.
Śniegi, zmarzlina, wichry i mrozy,
płacze i lżenia, wrzaski zbieszone,
psie skowytanie, jęk parowozów,
zet-ka maszyny, zet-ka wagony.
Podkłady, światła, psy i żołnierze,
szyny, żelastwo, zapory gęste.
Krok – i upadasz, krok – i znów grzęzniesz,
w barki – kałachów lufy nam mierzą.
W kwadracie koła – z kwadratu serce,
naszym udziałem – czworobok śmierci.
Ja – błogosławię twą samowolę,
o drogo losu, usłana bólem.
We wszechchaosie podłości wrogiej,
w powszechnej jaśni konania wrzasków
daj, Ukraino, godziwą drogę,
daj, Ukraino, oblicza jasne.

* * *

У небі зорі, в грудях місяць.
І найрідніші ми брати
з тобою, світе. Помолися,
як я молюсь за тебе, й ти.
У небі місяць, в грудях – зорі,
світ у мені, у світі – я.
І сльози радості прозорі,
як небеса, як ти, моя
поснула земле, як дорога,
що викреслилась посеред,
щоб од людини і од Бога
я міг почути голос вед.

* * *

Na niebie – zorze, w piersi – księżyc łśni
i najrodzeńsi z nas bracia,
świecie. Więc za mnie módl się też i ty,
tak jak ja modlę się za cię.
Na niebie – księżyc, w piersi – zorzy blask
i łzy radości przejrzyste;
świat cały we mnie, a we świecie – ja.
I owo niebo tak czyste,
jako ty, senna ziemio, jak droga,
która pośrodku się kreśli,
abym, od ludzi i od Boga,
wed zdołał usłyszeć pieśni.

АВТОПОРТРЕТ ЗІ СВІЧКОЮ

Тримай над головою свічку,
допоки стомиться рука –
ціле життя. Замало – нічку.
Довкола темінь пологка.
Літають кажани, як кулі.
Луною студиться щока.
Де ви, крилаті? Гулі-гулі!
Як вам – нестерпно без небес?
Аж очі підвели, поснулі.
О ні, ти не один воскес!
Як в бодню – пугачеві скрики.
Десь бродить землячок-дантес.
О шанталавий, недорікий,
а чи поцілиш ти мене?
Свіча в задумі – ні мигне.

AUTOPORTRET ZE ŚWIECĄ

Wznies nad głową świecę białą,
dopóki ci ręka nie ścierpnie –
całe życie. Mało – przez noc całą.
Dokoła mrok trwożnych westchnień.
Przelatują gacki: – mknieniem kuli.
Jakieś echo policzek ci ziębi.
Huli... huli... Gdzież wy teraz, lotni?
Czy zdołacie trwać bez niebios głębi?
Aż powieki zwarły się ochotnie.
Nie ty jeden znów życie zyskujesz.
Krzyk puchaczów-pugaczów, jak z bodni.
Gdzieś tu dantes-swojaczek się snuje.
O jąkało, co nadto seplenisz,
czy wymierzyć zdołasz, trafić mnie?
Zadumana świeca ani drgnie.

* * *

Синіє сніг по краю серця,
синіє ліс по небокраю,
хата за пагорбом синіє –
що тобі?

Ось розкладу на ніч багаття,
вижовкну і зогріюсь,
візьму до рук головешку витлілу –
не обіклиться смерк.
Віки згадуватимуться,
де ночі, побравшись за руки,
ловитимуть хлопчика
в коротенькій сорочці,
зеленій з морозу.

* * *

Śnieg niebieszczeje na obrzeżu serca,
las niebieszczeje na nieba obrzeżu
i chata za pagórem –
cóż ci to?

Oto rozłożę na noc ognisko,
zagrzeję się, pożółknę,
ujmę w dłonie zetlałą głowienkę –
i nie odstąpi zmierzch.
Będziemy wspominać te wieki
i noce, które wzięwszy się za ręce,
powiją chłopczyka
w kusej koszulinie,
zzieleniałej od mrozu.

* * *

Два вогні горять,
з вітром гомонять,
а в високім небі
два сонця стоять.
А що перше – день,
а що друге – ніч,
а між ними синім цвітом
вже зацвів тирлич.

Уперед піду –
вогню не мину,
а назад піду –
загину.

Два вогні горять,
з вітром гомонять,
а в високім небі
два сонця стоять.

* * *

Dwa ognie płoną,
wiatrom się kłonią,
a na niebie, na wysokim,
dwa słońca stoją.
To pierwsze – dzień,
to drugie – noc,
między nimi zaś, tojadu
kwitnie cała moc.

Jeśli przed się pójde –
ognia nie minę;
jeśli zawrócę –
wnet marnie zginę.

Dwa ognie płoną,
wiatrom się kłonią,
a na niebie, na wysokim,
dwa słońca stoją.

* * *

Червневий сніг – на безоглядній сопці,
модрини граціозні – де-не-де.
А ти в коробці, геть тісній коробці.
Душа ж – як дуб: нічого вже не жде.
Повзуть горби – неначе птероптахи,
Господні сфінкси, загадка буття.
Ти надто щедрий, Боже, – стільки жаху
вергаєш на мале моє життя.
Потерпли руки, спрагли в горлі крики,
а вседорога вужиться, як вуж.
Хрести модрин. І запропалі лики
і дріт колючий – замість харалуж.

* * *

Czerwcowy śnieg – na sopce bezlitosnej,
a miejscami – modrzewie wdzięczne.
Ty – jak w pudełku, w skrzynce nazbyt ciasnej.
Dusza – jak dąb: niczego więcej nie chce.
Pełzną pagóry – jak kopalne ptaki,
sfinksy boże, zagadki istnienia.
O szczodry Stwórco, w bezmiar klęsk wszelakich
moje znikome życie ciągle zmieniasz.
Ścierpły już ręce, wyschły krzyki w gardle
i droga dróg jakoby wąż się wije.
Krzyże modrzewi. Twarze – gdzieś przepadły,
a drut kolczasty – zaczął stal udaje.

* * *

Цей шлях – до себе. Втрачена земля в
ясному розвидняла сновидінні,
та зустрічні наїжилися тіні.

І ти – чи то старий, чи немовля –
геть розгубився в колі давніх років,
де світ забутий тільки скинув оком –
і не пізнав. Дружина й син стоять,
а стежку заступає чорна гать.
Як обережно, непомітно, боком
ти близився до себе! Потерпав
розбити скло тремкого сновидіння.
Та найрідніші їжилися тіні –
і ти в провалля ранку запропав.

* * *

Ta droga – to do siebie. Ziemia utracona
pośród omamów sennych już się rozwidniła
i oto napotkane cienie się zjeżyły.

A ty – jakoby starzec, czy zda się niemowlak –
zagubiłeś się kędyś w kręgu lat głębokich,
świat zapomniany ledwie rzucił okiem,
ale nie mógł rozpoznać. Stoją syn i żona,
a ścieżka – czarną groblą legła przegrodzona.
Jakże ostrożnie, zda się chyłkiem, bokiem,
przybliżasz się do siebie! Czujesz lęku drzenie,
że stłuczysz migotliwe szkliwo sennej mary.
Wnet najrodzeńszych cieni jeżą się koszmary,
a ty – dobiegasz kresu w poranka ruinie.

* * *

Терпи, терпи – терпець тебе шліфує,
сталить твій дух, отож терпи, терпи.
Ніхто тебе в недолі не врятує,
але й не зіб'є з власної тропи.
На ній і стій – і стій – допоки скону,
допоки світу й сонця – стій і стій.
Хай шлях – до раю, пекла чи полону –
тримайся далі розпачу й надій.
Торуй свій шлях – той, що твоїм назвався,
той, що обрав тебе, як побратим,
до нього змалку ти заповідався,
сумним осердям, поглядом сумним.

* * *

Cierp zatem, cierp – cierpienie cię ogładzi,
hart duszy da, trzeba byś cierpiał więc.
Z głębin bied nikt cię nie wyprowadzi,
lecz i z twej ścieżki nie zdała cię też zwlec.
Bądź wierny jej – dopóki życia starczy,
dopóki trwają i słońce, i ten świat;
oparcie masz w nadziei i w rozpacz –
do raju czy w niewolę piekła wiedzie szlak.
Więc toruj go – on twoim jest nazwany,
to on cię wybrał jak swojak i jak brat,
tyś od małego doń już przypisany
smutkiem osierdzia, okiem w smutku łzach.

* * *

Вся в жужелиці, поросі, вугіллі,
вся сіра й чорна, і брудна й кургуза
збігаючи донизу – там де балку
перетинає залізничний насип,
мені наснилась вуличка моя.
Вузький ворок – тісно тут мені,
щоб радість розпросторити. Спускаюсь
донизу, проминаю кілька хат,
і ось вона, моя домівка рідна.
Старий колодязь, вичовгана корба,
акація обтята, сохлий клен,
зашторена зажурена веранда,
котра уже мене не пізнає.
Добрідень, рідна хато! Де ви, рідні?
Стрічайте сина блудного. Дарма.
Німотні двері, аніде ні звуку,
лише жерделі ветхі у дворі
повільно поколихуються. Входжу
в німе подвір'я. Призьба. Клямка. Стук.
Анітелень. Від мене замуровано
моє минуле, вимовкле й глухе,
заховане між грубих стін саманних.
Куди ж мені податися, куди?
Не знаю. Не збагну. І довгу думу
досновую, схилившись до лави.
Від балки обіззався паровоз,
і захід сонця геть заколихався,
розносячи свій деренчливий гук.
Все. Більше пристановиська немає.

* * *

Cała w żwirze, pyle i węglowym miale,
cała szara i czarna, brudna i przyklapła,
pełznąca na dół, gdzie wąwóz głęboki
przecina nasyp kolejowych torów
– przyśniłaś mi się, uliczko rodzona.
Wąziutki mieszek – trochę mi tu ciasno,
bym mógł radością tryskać. A więc schodzę
na dół. Po drodze mijam jeszcze parę chat,
i oto on, mój domek ojczysty.
Stara studnia, spracowana korba,
poprzycinana akacja, uschły klon,
zacieniona, zatroskana weranda,
która mnie teraz już nie poznaje.
Dzień dobry, chato rodzinna! Gdzie wy, rodzeni moi?
Wyjdźcie powitać zbłąkanego syna. Na próżno.
Nieme drzwi, wokół ani dźwięku,
tylko badyle uschłe na podwórzu
kołyszają się leciutko. Wchodzę
w oniemiałe podwórze. Przyzba. Klamka. Stuk.
Ni śladu dzwonka. Bo zamurowano
tę moją przeszłość, wymokłą i głuchą,
zachowaną wśród zwykłych ścian z wyschłej gliny.
Gdzie ni się teraz podziać? Dokąd zwrócić?
Nie wiem. Nie zgłębię. I w dłuższą zadumę
wpadam, nad ławą głowę pochylając.
Tam, znad wąwozu, ozwał się parowóz
i zachód słońca kolebie się w dali
rzucając w przestrzeń rozedrgany zew.
To wszystko. Nie mam już więcej oparcia.

* * *

Не надбудись. А спи, а спи,
а спи – не надбудись.
Смертельної упийсь ропи,
тюремної – упийсь.
Час не накличеться тебе,
час – не накличеться.
Далеке сяйво голубе
крізь шпари тичеться.
Кли-кло, кли-кло, кли-кло – кричи,
не кли, не кле, а кло.
О прорости ж, а не марчій,
розтулене стебло.

* * *

Nie, nie budź się. I śpij, i śpij,
i śpij bez przebudzenia.
Śmiertelną jeno ropę pij,
więzienną – upojenia.
A czas nie będzie cię tu zwał,
czas wcale cię nie wezwie.
Światło się sączy spośród szpar,
dalekie i niebieskie.
Kli-kło, kli-kło, kli-kło – tak krzycz,
nie kli, nie kle, a kło.
Nie więdnij, a wyrastaj wzwyż,
jak rozwinięte źdźbło.

* * *

Той бідний виквіт рідної землі,
що, кроплений дніпровою водою,
своєю присягався головою –
що розпізнав рахманний біль землі –
уже його покраяно, потято.
Пожовкло рано вигнане стебло,
а там де жебоніло джерело,
схилив чоло дбайливий Пантократор.

* * *

Ten biedny wykwit ojczystej ziemi,
co, pokropiony dniewową wodą,
swą własną niegdyś zaręczał głową,
że zdołał poznać nędzny ból ziemi
– już legł porżnięty, już go roztarto.
Zżółkła łodyga ścięta zbyt wcześnie,
a tam, gdzie źródło gwarzyło wdzięcznie,
strapioną chyli twarz Pantokrator.

* * *

О передсмертні шепоти снігів
напровесні, як Колима святкує
свій Першотравень – як вода струмує!
Як пильно сланик кущ свій насторчив –
до сонця, сонця – наче тетерук,
напризволяще кинутий в пустелю
своїх горбатих зойків. Лелю, Лелю –
під кригою – земного серця стук.

* * *

O wy, szeptania śniegów przed agonią,
gdy o przedwiośniu Kołyma obchodzi
swój pierwszy maja! Strumienie się gonią,
a łupiek pyłne odroślą unosi
ku słońcu, słońcu – niczym kogut-cietrzew
igraszką losu rzucony, gdy spada
w pustać swych zgrzebnych krzyków. Biada! Biada!
Gdzieś tam pod lodem bije ziemi serce.

* * *

Колимське сонце стало сторч.
Бог ним махає, мов ковадлом.
Пади-но з каменя на корч
і волю пий, аби не вадило б.
Довкола сопки геть рябі,
каміння, золото і кості.
Гей, земляки, заходьте в гості,
підданці спільної доби.

* * *

Kołymskie słońce stało sztorcem.
Przy nim Bóg-kowal się uwijał.
Przeto z kamienia zsuń się w karcze,
gdy można – byś swobodę spijał.
Dokoła, het – pstrokate sopki,
kamienie, złoto tudzież kości.
Ziomkowie, spieszcie tutaj w gości,
myśmy poddani tej epoki.

* * *

Гора за горою.
Гора за горою.
Не видно Вітчизни —
світанок не бризне.
А поніч лопоче,
як тіні тополі,
і син мій не хоче
ввижатись в неволі.
Зашемріло шаро
в глухому розпадку.
Прояви, примари
забутого спадку.
День золоторогий
по надрах сколовся
і зашморг дороги
торкає волосся.

* * *

Góra za górą.
Za górą góra.
Nie ma Ojczyzny –
brzask tu nie tryśnie.
Przedświt łopocze
jak cień topoli
i syn mój nie chce
śnić się w niewoli.
Szemrze coś szarość
w wądole głuchym.
Zaprzyszłych dziedzictw
widma i duchy.
Dzień złotorogi
w minach się rozsnuł,
a pętla drogi
dosięga włosów.

* * *

Одна гора – зима, а друга – літо,
а я стою, мов осінь, – посеред.
І сонце, сонце, со- несамовите
топило сланцю перегірклий мед.
Мені колимські мухи задзижчали,
мені торішня пахнула трава,
бо Ти мене, мов янгол, пильнувала.
Ти – наречена ачи удова?

* * *

Jedna góra – to zima; druga była latem,
ja zaś, pośrodku, jesienią się zdałem.
A słońce, słońce, słońce... słońcowate
topiło w łupach łupków jakiś miód zgorzkniały.
Kołymskie muchy brzęczały jak w chórze
i zeszłoroczna pachniała mi trawa,
boś Ty Aniołem moim była Stróżem.
Ty – narzeczona, czy może już wdowa?

* * *

За Р. Кентом

Стара людина, сопки давні
і кінь старий, і світ старий,
і всі утрати непоправні,
і біль – хоч душу роздери!
Між сопок схований надійно,
промерзлий наскрізь, до кісток,
чи пригадаєш супокійно,
де круча обірвала крок?
Дай, Боже, хоч біди якої,
коли ні краю, ні коня
і долі дай – та злої! злої! –
нехай донищує до пня!

* * *

Z R. Kenta

Cóż, stary człowiek, sopki dawne
i stary koń, i stary świat,
i wszystkie straty, ot, na darmo,
i ból – że choćby duszę rwać!
Zza sopek, gdzieś się skrył bezpiecznie,
przemarzły aż po kość, po szpik,
czy sięgnie pamięć twa skuteczna
tam, gdzie twój szlak w urwisku znikł?
Racz, Boże, zesłać jakąś biedę
tu, gdzie ni kresu, ni wierzchowca
i los nam daj, lecz zły ze szczętem,
niechaj nas strawi aż do końca!

* * *

Про згадку для С. Ш.

Москва. Столиця. В сотні лиць
нас озирає при вокзалі.
Нас автомати пронизали.
О рідна сестро, падьмо ниць!
Цей світ – це сон. Оця діра –
цвинтарна. Шара вся. Примарна.
Між ста потвор – сестра. І гарна.
Стоїть межи потвор – сестра.
Шепоче тихо: Отче наш,
єси на небеси, – помилуй!
Врятуй мене чи знищи, милий,
а світ звіріє в сотню пащ.

* * *

Dla S. Sz. – gwoli przypomnienia

Moskwa. Stolica. Setki twarzy
lustrują nas u dworca ostro.
Ech, paść na twarz, rodzona siostro!
Wiercą nas wzrokiem automaty.
Ten świat – ten sam. I tamten dół
cementarny. Szary. Omam zda się.
Wśród poczwarań stu, w jej pełnej krasie
siostrę upiorny więzi chór.
Siostrzyca szepcze: Ojcze Nasz,
któryś jest w niebie, zmiłuj się!
Racz mnie ocalić lub, zniszcz mnie,
bo świat się stoczy w setkę paszcz.

* * *

Ти хоре, слово. Тяжко хоре ти.
І хто позаздрить животтю твоєму,
що тільки в молитви ачи в поєму
годиться, поцуравшись марноти
святошних буднів. Рушаться світи,
і суходіл міліє. Скільки щему
у грудях варіює вічну тему,
що легше вмерти, аніж осягти
погребні співи. Господи, подай
недугому високу допомогу –
нехай я віднайду собі дорогу
для мужнього конання. Рідний край
на белебні ясніє осіяний.
Почуй мене! І озовись, коханий!
І лиш недобрим словом не згадай.

* * *

Tyś chore, słowo. Ciężko jesteś chore.
Któż ci żywota twego pozazdrości,
co tylko w modłach albo jeno w pieśni
jest jako trzeba, wyrzekłszy się w porę
marności dni obłudnych. W świat, pociągnąć,
przebyć mil bezlik. Ileż to cierpienia
w piersi ów temat wieczysty odmienia,
że łatwiej skonać niżeli osiągnąć
żałobne chóry. Boże wiekuisty,
ześlij słabemu swoją pomoc szczerą,
abym wyszukać mógł drogę sposobną
dla męźnej śmierci. Oto kraj mój drogi
już na wyżynie jaśniej obsiany.
Racz mnie usłyszeć! Odpowiedz, kochany!
I tylko słowem nie wspominaj wrogim.

* * *

Впаду – і знову підведусь,
на ліктях підведусь.
Ти там, моя Росава-Русь,
ти там, Росава Русь.
Прожектором світанок
шастає до сонця світ.
Зіскніла, склиться вже душа,
її тримає гніт.
І тільки гніт той упаде –
і вже од легкоти
на світі білому ніде
не знайдеш місця ти.

* * *

Upadnę – lecz powstać muszę,
na łokciach dźwignę się z wolna.
Tyś tam – Rosawo, moja Rusi,
tyś tam, Rosawo, Rusi moja.
Tam, już ku słońcu świat wyrusza
reflektorem świtu, nad ziemią
i zesklona połyskuje dusza,
która dźwiga swe brzemię.
Lecz gdy ten ciężar już złożysz
twoja dola będzie tak lekka,
że nigdzie na świecie bożym
nie znajdziesz dla siebie miejsca.

* * *

Сьогодні п'єм вино,
а завтра п'єм баланду.
Хіба не все одно,
яку хвалити банду.
Сьогодні п'єм коньяк,
а завтра – тільки воду,
і те і те нам всмак,
усе нам не на шкоду.
Сидиш на сухарях –
то і душа прозора,
і відлітає страх,
твердіє непокора.
Пади, пади, пади –
чим нижче, тим і краще,
і заведуть сліди
тебе ненапропаще.
Таке бо є життя,
така бо наша доля,
бо згинеш без пуття
при бабі й бараболі.
Минулися страхи,
рушаємо до мрії,
розтялися шляхи,
як брови Гамалії.

* * *

Pijemy wino dziś,
jutro się ćmagą wstawię.
Cóż, nie za jedno mi,
którą to bandę sławię.
Dzisiaj – na koniak czas,
jutro – siądziem o wodzie,
te trunki cieszą nas,
bo nie są nam ku szkodzie.
Żując suchary masz
duszę przejrzystą, chorą
i ulatuje strach,
i krzepniesz niepokorą.
Upadnij, zwal się, leż,
im niżej – tym i ładniej;
ślady zawiodą cię
tam, gdzie już nie przepadniesz.
Takie to życie jest
i taka dola podła,
bez drogi wnet byś szczuł
przy babie i kartoflach.
Minął już wszelki lęk,
w świat, marzeń pójdziem nowych,
a drogi przetną się
jak brwi Gamalejowe.

* * *

Зірки палахкотіли в небі,
ждання зірками пламеніло,
а обрію осінні згреби,
мов покотьюло поокотило.
На вітражах садів Волині
холодні яблука дозрілі,
неначе зорі в чорнім гіллі
мені ввижаються у снінні.
Тюремна камера. Субота.
Чого чекаєш, Осмомисле?
На стінах порох і скорбота,
а груди як общеньки стисли.

* * *

Gwiazdy na niebie pełgały,
czekania – gwiazd! skrzykiem wzbiegły,
nieboskłon – zgrabki otawy –
pokotem w pobok zaległy.
W witrażach sadów Wołynia
już chłodne jabłka dojrzały,
jak zorze w czarnej gęstwinie
w snu głębi mi się zwidziały.
Więzienna cela. Sobota.
Wciąż czekać chcesz, Ośmiomyśle?
Na ścianach kurz i zgryzota,
w piersi – kleszczami coś ciśnie.

* * *

І сяло сонце крізь вікно.
Крізь нас. І – навпростець – крізь роки.
Котились сопками потоки –
води й каміння уводно.
І в тому сяєві – немов
на сподіванному екрані
усі надії, всі заждані
розквітли, наче хоругов.
То ти. То ти. То ти була.
Не та, котру я знав, а марив
котрою: мерехтіла з марев –
всім обрієм на мене йшла.

* * *

Świeciło słońce w okno chaty.
Wskroś nas. Na przełaj, przez lat mroki.
Po sopkach – mknęły w dół potoki;
kamieni, wody – tu dostatek.
I w blasku owym zdać się mogło,
jak na ekranie pragnień, tęsknot –
wszystkie nadzieje, marzeń gęstwa
barwną rozkwitły wnet chorągwią.
To ty. To ty. Toś ty tam była.
Lecz ta nieznana – wymarzona;
idąc gościńcem nieboskłonu
ku mnie marzeniem pospieszyłaś.

* * *

Тебе я все підносив на руках,
ставав навшпиньки, д'горі зводив руки,
аби могла сягнути до небес.

А ти, підвладна власному єству,
понехтувала вертикальний обшир,
шукаючи земний зелений діл.

Ти є в мені – ген-ген подалі всіх
своїх подоб несправжності. Царюєш
на відстані од себе. І тобі
немає рівні.

* * *

Wznosiłem cię zawsze do góry,
wspinałem się na palce, wyciągałem ręce,
ażebyś niebios sięgnąć mogła.
Lecz ty, posłuszna własnemu jestestwu,
gardziłaś tamtym pionowym przestworem,
szukając ziemskiej zielonej niziny.

Ty jesteś we mnie – hen, hen, tak daleko
od wszystkich swoich podobieństw niepewnych. Królujesz
z dala od samej siebie. Dlatego
nie masz sobie równych.

* * *

І де він, голос той, – блукає –
аж луни падолами йдуть!
Іржить козацький кінь – чекає
на вість чи провість – дальню путь?
Проте – ні звісті, ні дороги,
ані іржання, ні коня!
Лиш острогами остороги
все-не-пускають: навмання
пуститися – хоч би й до чорта!
Ти близишся, моя черго?
Ідуть когорти. Йдуть когорти.
А ти – все ждеш? А ждеш – кого ти?
А – начуваєшся – чого?

* * *

I gdzież on, gdzie ów głos się snuje –
aż po wąwozach echo gra!
Kozacki koń rżąc wyczekuje
na wieść – czy długą drogę ma?
Lecz tu – ni wieści ani drogi,
ni konia ani rżenia jego!
Tu – ostróg ostre gnie ostrogi,
nikt stąd nie ujdzie: puść się przeto
na łeb na szyję, choć do czarta!
Już zbliżasz się, kolei moja?
Kohorty. W ślad po sobie biegą.
A ty – wciąż czekasz. Lecz na kogo?
I nadśłuchujesz – ale czego?

* * *

Спішать додому козаки,
до України в гості,
праворуч – вижовклі кістки,
ліворуч – білі кості.
А ця урубана пуга,
збатожена дорога,
не вирветься з-під батога
до отчого порогу.
Я шапку зняв, я очі тру –
вдивляюся довкола –
і аніяк не доберу –
чом так пустельно-голо?
Лиш сопки, сланці і сніги,
лише хрести кущаві
свої не діждуть черги
в своїй ганьбі і славі.

* * *

Spieszą do domu kozacy,
na Ukrainę w gości;
po prawej – żółtkłe gnaty,
po lewej – bieluchne kości.
A ta pletnia uznojona,
wysmagana batem droga,
nie ucieknie spod batoga
u własnego progu skonać.
Ja – oczy trę, jam czapkę zdjął,
rozglądam się dokoła,
lecz nie dociekę czemu, skąd,
tak pusto tu i goło?
Jedynie sopki, łupek, śniegi
i krzyże w krzaków gęstwie;
nie doczekają swej kolei
chwały i hańby przekleństw.

* * *

А ти! – все спиш, і спиш, і спиш.
Ото життя, нівроку, – сніння!
Голосить голос голосіння –
а ти за ним, як пес, біжиш.
Земля – голосить? Світ – кричить?
В тобі? За безкраєм? – Не знаю.
Здається, кожен рік збавляю,
немов останній. Ненасить
юначих літ – давноминула.
Діждати б спокою-кінця,
розбитись на дрібні сонця,
коли одне, своє, – знебуло.

* * *

A ty – wciąż śpisz i śpisz bez końca.
Czy życie snieniem zwać się godzi?
Głos – wniebogłosy żale głosi,
ty za nim – jak pies wierny zdążasz.
Czy ziemia płacze? Czy świat krzyczy?
W tobie? Gdzieś za bezkresem? Nie wiem.
Zda się, że każdy rok mi biegnie
niby ostatni. Głód niesyty
młodzieńczych lat – już minął dawno.
Byle spokojnie dobiec końca
i rozbić się na drobne słońca,
gdy tego – twego – już zabrakło.

* * *

Сліди обачні на снігу,
не соболя, а крука.
Ото розлука – пу-гу-гу!
пу-гу-гу-гу! – розлука!
Вже! Пересілося ждання,
от стерпу смертно п'яний.
Дивлюсь – весни ані звання.
При вікнах – урагани!
Так стій і стій і стій і стій,
ні сина, ні дружини,
ні матері, ані надій
на сонце України.
Так стій і стій і стій і стій,
дубій на сто-морозах,
о будь ти проклят, часе мій,
у всіх своїх погрозах.
Збавляю це нудне життя –
тяжка його кормига.
Та на безпутті є життя –
ніч, камера і книга.
Коли повернення нема,
при вікнах – заметілі,
і дивиться твоя тюрма
в обличчя сполотнілі.

* * *

Ostrożne ślady na śniegu,
trop kruka, a nie sobola.
Oto rozłaka – pu-hu-hu! –
pu-hu! – rozłaki niedola.
Już! Ot, dojadło czekanie
jam skurczem zgonu pijany.
Patrzę – ni śmierci, ni miana.
U okien – dmą huragany.
Stój tedy, stój, wytrwaj w staniu,
nie ujrysz żony ni syna,
ni matki, nadziei śladu,
że słońce, że Ukraina.
Stój tedy, stój, stań się staniem,
kostniej wśród mrozów zajadłych,
bądźże przekłety, mój czasie,
wraz z gęstwą grózb, które padły.
I pędzę gnuśny mój żywot –
ot, skibka chleba tak gorzka.
Trwanie bezdrożem przepływa –
noc głucha, cela i książka.
Powrotu wszak nie doczekasz,
okno – zawieje opadły;
więzienie wwierca swe ślepie
w każde oblicze przybladłe.

* * *

Скучив за степом, скучив за лугом,
скучив за ставом, скучив за гаєм,
скучив за сином, скучив за другом,
скучив за матір'ю, за рідним краєм.
Часом присниться синій барвінок,
сивий полин, сум чебрецевий,
київські сосни, тихий зарінок:
я не крицевий.

Жодного просвітку, жодної шпари.
Тьмяно. Хоч око вистроми – темно.
Марне чекати – вибуду кару,
 ждати – даремне.

Голосно – полиском – край трембітає
то увижається, то почезає,
то наближається, то розтає,
він приголубить нас, він і вб'є.

* * *

Tęskno za stepem i za łąką tęskno,
tęskno było za stawem i za gajem,
za synem, druhem, co odszedł daleko,
za starą matką i ojczystym krajem.
Czasem śni mi się barwinek niebieski,
piołun siwy lub smętna macierzanka w dali,
kijowskie sosny i brzeg wody cichy:
jam – nie ze stali.

Tu ani smużki, ani żadnej szpary.
Mroki. I choćby oko wykol – ciemniej.
Próżno wyglądać końca mojej kary,
czekać – daremnie.

Głośno – pozłotnie – kraj huczy trąbami,
to się pojawia – to czeźnie bez wieści,
raz się odsłania, a raz znika w dali,
gotów przytulić, gotów i uśmiercić.

* * *

Осінь. Пожовк виноград
і не дозрівши.
На веранді – бджола,
сонце і вітер.
У ряботінні щасть
ти з коновками
йшла золотими – слід
пахнув медяно.
Тріпнувся птахом.
А до жоржин мороз
зранку тулився:
спалене пристрастю
чорне бадилля.
Осінь. Там, при столі,
спогад гортає
віршів моїх рядки,
тіней отави.
Боже, пощо тікав
з раю до пекла
і обіцяв собі
вік звікувати
втечею. Прогорни
смутоків сувої –
і заблищить вода
сомнамбулічна

* * *

Jesień. Pożółkł winograd,
choć nie dojrzał.

Na werandzie – pszczoła,
słońce i wiatr.

W pstrokaciźnie szczęść
tyś z konewkami
szła pozłocistymi – ślad
miedzią zalatywał.

Trzepotał ptakiem.

Za to mróz do georgiń
przytulał się z rana:
ot i zwęglone chucią
czarniawe badyle.

To jesień. Tam, przy stole
wspomnienie kartkuje
wierszy moich rządki
cieńsze od źdźbeł otawy.

O Boże, czemuś uciekł
z raju aż do piekła
i obiecywał sobie
wiek przewiekować cały
w ucieczce. Więc odgarnij
owe smutków zwoje,
a wtedy załśni
somniałboliczna woda.

* * *

Темно-зелена м'ята,
сизий – росою – полиск.
Притінь. Жовті курчата.
І – малиновий голос.
Журно горять кульбаби,
вигронулись суніці,
дивиться оком жаби
встояне дно криниці.
Курка ряба старанно
порпається в навозі.
Рано ще, синку, рано –
батько іще в дорозі.
Клуні чорніє стріха,
темний, як ніч, повій
терпкістю дме з горіха,
сумом – з диточих вій.
Йой, сусідські собаки
як тебе налякали!
Набубнявілі маки
переляк одливали.
Річки тепла ковбаня,
літеплена вода.
Ось тобі, сну – смеркання,
спогад твій – біль-жада.

* * *

Ciemnozielona mięta,
siwy – od rosy – połysk.
Półmrok. Żółte kurczęta.
Ton spiżu malinowy.
W trawie – poziomki dojrzałe,
dmuchawiec smętkiem się płoni,
wytrzeszcza swe ślepie żabie
dno studni spod wodnej toni.
Kurka pstrokata, niespiesznie,
grzebie pazurem w nawozie.
Czas jeszcze, synku, tak wcześnie –
twój tatko wciąż jeszcze w drodze.
Mroczna stodoły jest strzecha,
rdest niczym nocka jest ciemny,
cierpkość z grochowin zawiewa,
smętkiem – tchną dziecka rzęsy.
Ach! To te kundle zza płota
zbudzić musiały cię pewnie!
Makówki pęcznieją w oczach,
lęk cedzą chwil nocy ciemnej.
Rzeczki spokojne są tonie,
woda nagrzała się pewnie.
Mrok – niechaj sen ześle tobie:
wspomnieniem twym – ból, pragnienie.

* * *

Не зближуйся. На відстані спинись
і нахилийся – скільки в тебе стане
зухвалого бажання. Ні на крок
не зближуйся. Бо відстань – іспит серця
і феєричне марево душі.

Так і стояти нам. Так і стояти.

Аби сусідували ліпота
а світ притужний. Хай синіє лезо
утрат нестерпних – о порі молінь.
Не зближуйся. За пагорбами втеч
є гони мрії–толока поетів
і прихисток невдах, котрим відрада
спогадувань – єдина з нагород,
що безоглядна їм дала поразка.

* * *

Nie, nie podchodź. Pozostań tam, dalej
i pochyl się – na ile tylko ci wystarczy
zuchwałego pragnienia. Ani o krok nawet
tu nie podchodź. Odległość – serc próbę stanowi
i złudny omam duszy.

A więc i stać nam przyjdzie. Tedy stójmy.
Aby lepszyc sąsiadować mogło
z posępnym światem. Niech zsinieje ostrze
nieznośnych utrat – w porze błagań naszych.
O nie, nie podchodź. Za wzgórzem ucieczek
trwa odstrzał marzeń – wielki spęd poetów
i przytułek pechowców – im ulgę największą,
jedną z nagród, przynosi możność wspominania,
ją – bezlitosna dała im porażka.

* * *

Світання – мов яйця пташині,
кволі, спроквола сині,
що випали з гнізд і щебечуть
і крильцями тріпотять.
Оце голубе молодило –
пливе і пливе – не до краю
і не до кінця – щоб нагально
душу втопити сліпу.
А присмерк крутоберегий
роздався – аби в улоговину
сяєво сяєва саява
ввігналось, мов пружна стріла.

* * *

Świty – są niczym jajeczka ptasie,
wątłobłękitne, modrokruche,
które wypadły z gniazd i szczebiocą
trzepocąc skrzydełkami.

Oto niebieski rojnik skalny –
płynie i płynie – nie do brzegu
i nie do końca – by co rychlej
duszę utopić ślepą.

A półmrok krętobrzegi
wzmógł się, aby w kotlinie
wzorzyste złoże zorzy
zgięło się niczym prężna strzała.

~

* * *

У порожній кімнаті,
біла, ніби стіна,
притомившись чекати
спить самотня жона.
Геть зробилась недужа:
котру ніч, котрий день —
ані чутки про мужа,
ані — анітелень.
Лячні довжаться тіні,
дзвонять німби ікон,
і росте голосіння
з-за соснових ослон.
Мій соколе обтятий,
в ту гостину, де ти,
ні пройти, ні спитати,
ні дорогу знайти.
За тобою, коханий,
очі видивила,
ніби кінь на аркані,
світ стає дубала.

* * *

Izba pusta, mroczna –
wtopiona w biel ściany
śpi żona samotna,
zmożona czekaniem.
Zda się – wrosła w siebie;
dni po nocach bieżą,
a ona nic nie wie –
ni słyhu o mężu.
Już cienie się dłużą,
brzęczą ryzy świętych
i lament się smuży
zza desek okiennych.
Sokole, toć czekam,
byś zagościł, gdzieżeś?
Ni wyjść, ni zapytać,
ni drogi przemierzyć
Oczy wypatrzyłam
za tobą, kochanie;
świat się dęba zrywa,
jak koń na arkanie.

* * *

Верни до мене, пам'яте моя!
Нехай на серце ляже ваготою
моя земля з рахманною журбою,
хай сходить співом горло солов'я
в гаю нічному. Пам'яте, верни
із чебреця, із липня жаротою.
Хай яблука осіннього достояю
в мої червонобокі виснуть сни.
Нехай Дніпра уроча течія
бодай у сні, у маячні струмує.
І я гукну. І край мене почує.
Верни до мене, пам'яте моя!

* * *

Wróć do mnie, proszę, wróć, pamięci!
Niech serce mi brzemieniem tłoczy
ma ziemia, pełna smutków mrocznych,
niech w nocnym gaju pieniem dźwięczy
słowiczy dziobek. Powróć rącho
z upałów lipca, z cząbrów wonnych.
Niech jabłka, w żar jesieni zdobne,
w czerwobokie sny się wplaczą.
Niechajże Dniepr w swych wdzięcznych źródłach
choćby we śnie, w majakach ciecze.
Wykrzyknę. Głos mój w kraj poleci.
Tylko mi wróć, pamięci moja!

* * *

На однакові квадрати
поділили білий світ.
Рівне право – всім страждати
і один терпіти гніт.
Зле і кату, зле і жертві,
а щасливого – нема.
Всім судилося померти
за замками сімома.
Отаке ти, людське горе,
отака ти, чорна хлань,
демократіє покори
і свободо німувань.
Душ намарне гвалтування
без причини, без мети
в сотах ярого страждання
з диким медом самоти.

* * *

Na kwadraty takie same
jasne się rozdziela światło.
Cierpieć – prawo wszystkim dane,
ten sam znosić los niełatwy.
Biada katu i ofierze,
a szczęśliwych – nie ma wszak.
Wszystkim rychło przyjdzie zemrzeć,
siedem zamknąć grodzi szlak.
Ot i człecznych nieszczęść gorycz,
ot i ty, pomroczne bagno,
demokracją tyś pokory,
wolnością wyrzeczeń marną.
Dusz daremne niewolenie,
lecz bez celu, bez powodu,
w sotniach prząsnego cierpienia
z samotności dzikim miodem.

* * *

Пливуть видіння, пагорбами криті,
а за горою – паділ і байрак.
Цвітуть волошки в золотому житі,
а над смарагдом луки сяє мак.
І таємнича мавка білорука
ступає – ніби вічністю пливе.
Кружляє мак. А над смарагдом луки
уже нависло небо гробове.

* * *

Płyną widzenia wśród pagórków skryte,
a tam, za górą – i wąwóz, i las.
Kwitną bławatki wśród złotego żyta,
a nad szmaragdy łąki wzbił się mak.
I tajemnicza wiła białoręka
idzie jak gdyby płynąc z wieku w wiek.
Mak zawirował. Nad szmaragdem łągów
nieboskłon niby wieko trumny legł.

* * *

Прикрийся мідною горою,
сховай зухвалу голубінь.
Тінь – трембітає наді мною
і в кожен слід ступає тінь.
Прикрийся обрію габою,
об розпач кулаки оббий –
і верне образ голубий
дружиною ачи сестрою.
Заповідається за мною
грім великодній, горовий.
Об розпач кулаки оббий,
прикрившись мідною горою.

* * *

O, przykryj się miedzianą górą
i ów zuchwały błękit schowaj.
Cień – grzmi trembitą nad mą głową
i ślad po śladzie cień zasnuwa.
Skryj się pod całun nieboskłonu,
w rozpacz obiema bij pięściami,
by wrócił obraz zbłękitniały
postacią siostry albo żony.
Za mną – już swój testament kreśli
grom przepotężny, wielkanocny.
Więc w rozpacz bij pięściami mocno
wpierw się nakrywszy górą miedzi.

* * *

Ще й до жнив не дожив, зелен-жита не жав
ані не молотив. І не жив. І не жаль.

* * *

Jeszczem do żniw nie dożył, nie żał łanu żyta,
anim nie młócił. Nie żył. Krótki żal.

* * *

Довкруг – обрізано жалі,
обтято голосіння.
Десь при вечірньому столі –
батьків моїх тужіння
згорьоване. О цій порі,
аж чорні од розпуки,
голосять наші матері,
заламуючи руки.
Ще наші біди замалі!
Ще наберись терпіння.
Довкруг – обрізано жалі,
обтято голосіння.

* * *

Wkrąg – wysieczono żale,
wykarczowano lamenty.
Gdzieś, przy wieczornym stole –
ojców, wespół zgarnięte,
tęsknoty legły. I teraz
– wśród męki zda się szerniałych –
matek szloch serce rozdziera,
widok ich rąk załamanych.
Jeszcze bied naszych wciąż mało!
Cierpienia – też nie ustaną.
Choć wysieczono wkrąg żale,
lamenty – wykarczowano.

* * *

Потрібен янгол помсти. Мій захисник,
мій щит, що не дозволить підупасти,
не дасть зотліти в пеклі дорікань
великосвітніх. Де ж ти, появиись!
Бо сходяться усі кінці. Всі ріки
доходять гирл. І море невсипуще
колотиться, і ремствує, і скоро –
наперекір всім бідам – зареве.
Тож не барись. Поквапся, помсти янголе,
допоки гнів мій горній гороїжиться,
допоки ув очах червоне марево
переді мною безумом повзе.

* * *

Potrzebny anioł zemsty. Mój obrońca,
ma tarcza, która szczeznąć nie pozwoli
i nie da zetleć w piekle skarg, wyrzekań
wielkoświatowych. Gdzieś ty? Racz się zjawić!
Zbiegają się już wszystkie końce. Rzeki
ujść swych sięgają. Morze niespożyte
mąci się, skarży i rychło już pewnie –
na przekór biedom – zaryczy rozgłoście.
Nie zwlekaj. Spiesz się, aniele-mścicielu,
dopóki gniew mój zarzewiem się wznosi,
dopóki oczu moich mgła czerwona
przede mną jeszcze obłędem wciąż pełźnie.

✓

* * *

Невже оце ти й є, бідо,
що стала посестрою щастя?
Шуми, водо, шалій, водо,
і жебони: нам доля – вдасться!
Коли не прийде – то мине,
коли не стріне – не відтручить
і, як жар-птиця, промайне
і, як нічна сова, напучить.
Двокрайо обрушає біль
нам душу, ветху і огромну,
як нашу трумну вікопомну
вогненна в'южить заметіль.

* * *

Tyżeś to, tyżeś, niedolo,
co za siostrzycę masz szczęście?
O, hucz wodo, szalej wodo
i bełkocz: nam się powiedzie!
Los nie nastanie – to minie,
nie zdybie cię – pójdzie z niczym,
niby żar ptak nam przefrunie,
jak nocna sowa zakrzyczy.
Po dwakroć ból już nam gniecie
duszę zmurszałą, ogromną,
zaś trumnę, tę wiekopomną,
ogniowa zamieć uniesie.

/

* * *

Ярій, душе! Ярій, а не ридай.
У білій стужі серце України.
А ти шукай – червону тінь калини
на чорних водах – тінь її шукай.
Бо – горстка нас. Малесенька щопта.
Лише для молитов і сподівання.
Застерігає доля нас зарання,
що калинова кров така ж густа,
така ж крута, як кров у наших жилах.
У білій стужі білих голосінь
це гроно болю, що паде в глибінь,
на нас своїм безсмертям окошилось.

* * *

Rozsierzdź się, duchu! Niech gniew wstrzyma szloch.
Mróz biały ścina serce Ukrainy.
Ty – śledzić masz czerwony cień kaliny,
wśród czarnych toni – znaleźć jego trop.
Toć garstka nas. Małeńka szczypta ledwie.
Tylko dla modłów, jeno dla pokuty.
Los nam zawczasu ostrzeżenie rzucił,
iż kalinowa krew tak samo zgęstnie
i tak pociecze, jak i w naszych żyłach.
Wśród białych chłodów, kędy szlochy białe,
to grono bólu, co w głębinę padnie
nam nieśmiertelność – pomiot swój rzuciło.

✓

* * *

Між співами тюремних горобців
причулося – синичка заспівала
і тонко-тонко прясти почала
туленьку цівку болю.
Мов з-під снігу
весняний первісток зажебонів.

* * *

Pośród więziennych wróbli, na dworze,
z nagłą sikorka skądś się tam wzięła
i cienką, jakże cienką nutkę prząść poczęła
w ciasny kłębuszek bólu.
Zda się, iż spod śniegu
pierwsza dziecina wiosny zaczęła gaworzyć.

* * *

Вечір. Падає напруго
сонце. Обрій ошкірений
наколовся на шпичаки
дальніх сосон.

Спокій. Понад узгір'ям гроз
легіт – щойно зведе крильми
і застигне. Пам'яттю вражений,
пригадаю:

Темінь. Вишні під місяцем
дрібно тремтять. Свічка розкошлана,
а троянди пуклі серця
б'ють на сполох.

Ось ви, полиски щасть моїх!
Ось ти, щемна поро прозрінь!
Будь же, мите, на відстані
і не ближся!

* * *

Wieczór. Słońce opada w napięciu.
Widnokrąg zębaty
nadział się na wierzchołki
odległych sosen.
Spokój. Nad pagórami burz ulata
– ledwie uniesie skrzydła,
a już zastyga. Wspominam
pamięcią rażony:
Mrok. Wiśnie w Księżycu blasku
drżą leciutko. Chyboty blask świecy,
a róże werbli serca
biją na trwogę.
Oto i wy, odbłaski szczęść moich!
Ot i ty, dławiąca poro odzyskanych spojrzeń!
Trwaj chwilo na odległość,
nie zbliżaj się!

Я знав майже напевне,
що він обікрав моїх друзів,
зробив нещасною мою матір,
а дружину призвів до сухот:
і сповнений рішучості,
я подався до нього на розплату.
– Де ти, мій кате, –
гукнув я на весь знелюднілий зал,
в якому кат проживає.
На відповідь чотири реви,
одбиті од стін,
вдарилися об стелю
і мертві впали до моїх ніг.
Де ти, мій кате, –
гукав я удруте і утрете.
Чотири реви воскресали із мертвих,
підводились догори і падали об землю.
Невже він здох? – вирішив я зраділо.
Але, повертаючись додому,
побачив, що біля моїх дверей
зупинилося дві ноги, дві руки й тулуб
(голови не було).
– Ти що тут робиш? – я застукав його зненацька
із переляку дві руки, дві ноги й тулуб
збіглися в тіло без голови.
Вхопивши тіло без голови,
я гукнув у порожню рурку шиї:
скажи мені, де мій кат?
– Не бий мене, – попросила рурка, –
йди до того будинка, де був.
У першій кімнаті сидітимуть люди без голови,
в другій – ще й без ніг,
у третій – ще й без рук,
у четвертій побачиш самі тулуби,
а в п'ятій нічого не побачиш.
Там є твій кат.
Ти нічого не вгледити.
Але повторюй і повторюй до безкінця
все, що хочеш йому сказати.
Тільки не вір своїм очам –
він там, де його немає.

Byłem nieomal pewien,
 że okradł mych przyjaciół,
 unieszczęśliwił mą matkę,
 a moją żonę – przyprowadził o suchoty;
 toteż, do reszty już zdecydowany,
 poszedłem się z nim rozliczyć.
 – Gdzieżeś, mój kacie?! –
 krzyknąłem na całą tamtą wyludnioną salę,
 w której on przemieszkował.
 W odpowiedzi cztery głośnie wrzaski,
 odbiwszy się od ścian,
 uderzyły w szyby
 i padły martwe tuż u moich stóp.
 – Gdzieżeś, mój kacie?! –
 krzyknąłem po raz wtóry i jeszcze po raz trzeci.
 A wtedy cztery wrzaski nagle zmartwychwstały,
 ażeby wznieść się w górę i znów paść na ziemię.
 Czyżby zdechł, ścierwo? myślałem z radością.
 Lecz, gdym wracał do domu,
 spostrzegłem, że u moich drzwi
 przystały dwie nogi, rąk dwoje i tułów
 (a głowy tam nie było).
 – A ty, co tutaj robisz? – huknąłem znienacka,
 zaś obie ręce, nóg para i tułów,
 przerażone, wnet zbiegły się w bezgłowe ciało.
 Ucapiwszy to kalekie padło,
 wykrzyknąłem w pustą czeluść szyi:
 – Powiedz mi, gdzie mój kat?!
 – Nie bij mnie – dobiegło z czeluści.
 – Zawróć do tego domu, gdzieś już był.
 W pierwszej izbie napotkach tam ludzi bezgłowych,
 w drugiej – tych, którym także i nogi odjęto;
 w trzeciej – bez obu rąk,
 zasię w czwartej zobaczysz, same już kadłuby;
 w piątej – nie ujrzyś niczego.
 Tam właśnie jest twój kat.
 Niczego nie wypatrzysz.
 Ale powtarzaj, powtarzaj bez końca.
 wszystko, co tylko pragniesz mu powiedzieć.
 Byłeś nie wierzył swoim własnym oczom,
 gdyż on jest tam, gdzie wcale go nie ma.

* * *

Спочатку вони вбивали людину
(це робилося дуже майстерно й швидко),
потому вбитого відживляли.
Реанімацією займалися
в косметичних кабінетах.
Справі відживлення
відавали життя
цілі династії майстрів пензля.
І не дарма:
відрізнити живого од мертвого було неможливо.

* * *

Najsampierw zabijali
(robili to z dużą wprawą i szybko),
a później uśmierconego ożywiali na powrót.
Reanimację robiono
w salonach kosmetycznych.
Dziełu ożywiania
poświęciły swój żywot
całe dynastie mistrzów pędzla.
I nie na darmo:
odróżnić żywego od trupa
było wprost niemożliwym.

ВЕРТЕП

На першому поверсі двоє людей,
на другому – їхні тіні.
Вправний оператор
так освітлює кадр,
що часом навіть не добереш,
де люди, а де лиш тіні.
Внизу проказують – нам з тобою
жити в любові й радості.
Вгорі повторюють: мав би ніж –
зарізав би, як собаку.
Потім на кін виходить хтось третій
і починає агітувати за рай,
що росте й росте
все вище й вище.
Сніп світла зноситься
в порожню небесну твердь,
де чути янгольські співи:
„одним кипіти в салі,
а другим – у смолі”.
Нарешті починаються танці:
на авансцену вискакує чорт
і починає обертатися,
раз він стає на ноги,
вдруге – на руки.
Доти перевертається,
поки руки не приростають до землі,
ноги ж зависають у повітрі.
І тоді стає помітно,
що обертається, власне,
тільки тулуб.

JASEŁKA

Na pierwszym piętrze dwoje ludzi,
na drugim – ich cienie.
Wprawny operator
tak oświetla kadr,
że czasem nawet się nie połapiesz,
gdzie ludzie, a gdzie cienie tylko.
Niżej zaś przykazują – mnie i tobie,
żyć w miłości, w weselu.
Tam w górze powtarzają: miałbym nóż,
to zarznąłbym jak psa.
Później na planie jawi się ktoś trzeci,
by agitować za rajem,
że rośnie on i rośnie
coraz wyżej i wyżej.
Snop światła mknie ku górze,
w pustą niebiańską skostniałość,
gdzie słychać anielskie śpiewy:
„jedni w sadle kipieć będą,
zasię insi w smole”.
I wreszcie zaczynają się pląsy:
na proscenium wypada diabeł,
zaczyna fikać kozły
i raz staje na nogach,
a drugi raz – na rękach.
I kręci się tak długo,
póki ręce nie przyrosną do ziemi,
a nogi – nie zawianą w powietrzu.
Wtenczas staje się jasne,
że wirował mu właśnie
tylko tułów.

* * *

На колимським морозі калина
зацвітає рудими слізьми.
Неосяжна осонцена днина,
і собором дзвінким Україна
написалась на мурах тюрми.
Безгоміння, безлюддя довкола,
тільки сонце і простір, і сніг,
і котилося куль-покотьолом
мoje серце в ведмежий барліг.
І зголілі модрини кричали,
тонко олень писався в імлі,
і зійшлися кінці і начала
на оцій чужинецькій землі.

* * *

Wśród Kołymy – zmrożona kalina
gęstym gronem zakwitła łez rudych.
Wieczna doba – słońca blaskiem płynna;
już świątynią dzwononą Ukraina
na więzienne wpisała się mury.
Ot, bezdźwięczność, bezludzie, a potem
tylko przestwór i słońce, i śnieg,
serce toczy się snopkiem-pokotem,
aby w gawrze niedźwiedziej gdzieś lec.
I bezigłe modrzewie krzyczały,
wnet się zbiegły początki i końce,
we mgle jeleni majaczył nieśmiało,
na tej ziemi jakże bardzo obcej.

* * *

Земля зібгалась, як вода,
така плавка, така прощальна,
зіп'ялась стати, щоб благальна
помічена була рука.

Хустина – голуба і синя
між золотих, як степ, пожеж.
Її скорбота тане в тінях,
як ти – у тінях танеш теж.

* * *

Ziemia – jak woda pomarszczona,
tak bardzo ciekła, pożegnalna,
zamarła w miejscu, by błagalna
dłoń mogła zostać dostrzeżona.
Chustka – to modra, to znów granat,
ośród pożogi jak step złotej.
Jej żal – w cieniach taje sama,
jak ty – co odtajasz potem.

* * *

Для Валі

Щодня,
щогодини
бомбардую думками
образ твій,
Сфінксе.
Але ти – кам'яний.
Збагнути їх
ти не здатен.
А здригаєшся
од моїх зойків,
наче од сейсмічних
поштовхів.
З тебе облітає все,
що не належить вічності,
і залишається твердь,
та, до котрої
ти примусово
приріднений.

* * *

Wali

Co dnia,
co godziny,
bombarduję myślami
twój wizerunek,
Sfinksie.
Ale tyś – kamienny.
Przeniknąć ich
nie jesteś w stanie.
Lecz wzdrygasz się
słyszając moje krzyki,
niby za sprawą jakichś
sejsmicznych wstrząsów.
Od ciebie odbija się wszystko,
co do wieczności nie przynależy
i pustoszeje nieboskłon,
ten z którym
z musu
jesteś spokrewniony.

* * *

Братове, о яке сліпуче небо –
сліпить смертями!

Кулі, кулі, ку-
Як несподівано, як нагло нас обрала
нищівна доля, не назвавшись нам?
Тепер збагнув: життя на рівні смерті.
Світанок – смерть. У двері стукіт – смерть.
Смерть – усмішка коханої. І сніння –
смерть, смерть і смерть.

Зубами я вгризусь
в твою реальність – їх не розтулити,
як небо смерти – сяєво сліпить.

* * *

Bracie, jakże to niebo oślepia –
oślepia za sprawą śmierci!

Kuli, kuli, ku...

Jakże niespodziewanie, jak nagle nas dopadł
ten los zabójczy, całkiem nam nieznany!
Teraz już wiem: życie śmierci się równa.
Dzień wstaje – śmierć. Do drzwi pukanie – śmierć.
Śmiercią jest uśmiech kobiety kochanej. A sny –
to tylko śmierć, śmierć, śmierć.

Wgryzę się zębami
w twą rzeczywistość – już ich nie rozewrzesz,
bo blask oślepia – niby niebo śmierci.

* * *

Там, за безкраєм, там, за горою
ти на синім морозі гориш.
Як я тужу за тобою!
Вся ти – неміч. Уся ти – притуга.
Вся – журба і оскарження ти.
Вся – в чаду самоти –
аж здубіла зав'юга.
Сипле, сипле на голову сніг,
сиві бризки чи крові чи крику.
Безголів'я стоїть без'язике –
світ тебе переміг.
Слава, Боже, за пургу заметільну,
скоро холод руки мої скує.
Я відчула волю твою всесильну.
Я вступаю, Боже, в царство Твоє.

* * *

Tam, za bezkresem, tam, za górą stromą,
śród błękitnego mrozu żarem buchasz.
Ach, jakże tęsknię dziś za tobą!
Całaś – niemocą, Całaś taka krucha.
Całaś – zmartwieniem, oskarżeniem cała.
Jakbyś wśród czadu samotności stała,
aż w odrętwienie wpadła zawierucha.
Sypie i sypie ciągle śnieg na głowy,
te siwe bryzgi, ni to krew ni krzyki.
To, co bezmózgie – straciło języki,
i świat cię dobił.
Chwała Ci, Boże, za purgę, zawieję,
już rychło chłód mi obie ręce skuje.
Jam z wolą Twoją związała nadzieje.
I oto wkraczam już w królestwo Twoje.

КОЛИМСЬКА ТРАСА

Це ти, вседорого, царице доріг,
шалена, труска і безока.
Гір лінія – здійнятий цвяхко батіг,
і ти вже збиваєшся з кроку.
І падаєш, падаєш, падаєш вниз –
шубовснула сторч головою,
фіналом старих невгамованих схизм
над нацією і добою...
Ти біла і чорна, ти пекло і смерть,
у всій лиховісній зав'язі
скрадаєшся вгору, летиш шкереберть
у світ на циганському пружі.
Винось мою лють – безберегу винось.
Ану ж бо – ще далі і далі.
Скривавлене сонце, як стріл, пронеслось
в колимській колисці печалі.

KOŁYMSKA TRASA

Tyżeś to, dróg wszelkich caryco, wszechdrogo.
szalona, trzęsąca, bezoka.

Gór grań – wzniesiony rzemień batoga,
i oto zwalniasz już kroku.

I spadasz, spadasz, ciągle na dół bieżysz,
nurkujesz lecąc w przód głową,
jakoby schyłek żywych schizm odwiecznych,
ponad narodem, epoką...

Tyś czarna i biała, tyś piekło i śmierć,
w każdej złowróźbnej zawiei
skradasz się w górę, spadasz ot, na łeb,
w świat, wśród cygańskich kolein.

Nieś moją wściekłość, nieś bez miary w dal.

Nuże – wciąż dalej i dalej.

Skrwawione słońce góruje – jak strzał –
w kołymskiej kolebce żalu.

* * *

І небо стало меншати мені.
Нема безмежжя, довженого щирим
дитячим оком. І нема довіри,
що втрачене явою буде в сні.
Бо й снам забракло хисту. Невідь-вік
і в ньому серце багатьма човнами
пустилось врозтіч. Мрії зійдуть снами,
пригаслими жаринами повік.

* * *

I niebo staje mi się coraz mniejszym.
Przepadł już bezmiar, rozciągany szczerem
dziecięcym okiem. I już brakło wiary,
że utracona jawa w snach się zmieści.
Snom też zbrakło talentów. Niewód wieków,
a w nim serce – rozlicznych przystań łodzi –
sczeźł był już marnie. Marzenie snem wschodzi
gdzieś pod zetlałą jak węglík powieką.

КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ЖИТТЯ ВАСИЛЯ СТУСА

- 6.I.1938 – в сім'ї Семена Дем'яновича та Їлини Яківни Стусів народилася четверта дитина – Василь.
- 1940 – з села Рахнівки Вінницької області родина поета переїздить до м. Сталіно (сучасний Донецьк), де батьки дістають роботу на одному з хімічних заводів міста.
- 1944–1954 – поет учився в середній школі № 75 м. Сталіно.
- 1954–1959 – навчання в Сталінському педагогічному інституті по спеціальності „викладач української мови та літератури”.
- 15.VIII–15.X.1959 – вчителював у Таужнянській середній школі Гайворонського району Кіровоградської області.
- XI.1959–XI.1961 – служба у лавах радянської армії.
- 7.XII.1961–16.I.1963 – викладач української мови та літератури середньої школи № 23 м. Горлівки Донецької області.
- 15–23.III.1963 – підземний плитовий шахти „Октябрьская” м. Донецька.
- 26.III.–26.X.1963 – літературний редактор газети „Социалистический Донбасс” м. Донецька.
- з 1.XI.1963 – аспірант Інституту літератури АН УРСР ім. Т.Г. Шевченка з курсу „Теорія літератури”. Поет переїжджає до Києва.
- 4.IX.1965 – виступ протесту в київському кінотеатрі „Україна” з приводу репресій, які обрушились на українську інтелігенцію.
- 20.IX.1965 – відрахований з аспірантури за „систематичне порушення норм поведінки аспірантів та співробітників наукового закладу”, тобто за виступ у кінотеатрі „Україна”.

KRÓTKA NOTKA BIOGRAFICZNA O ŻYCIU WASYLA STUSA

- 6.I.1938 – w rodzinie Semena oraz Jałyny Stusów urodziło się czwarte dziecko – Wasyl.
- 1940 – rodzina poety przeprowadza się ze wsi Rachniwka w obwodzie Winnickim do miasta Stalino (obecnie Donieck), w którym rodzice uzyskują pracę w jednej z fabryk chemicznych.
- 1944–1954 – poeta uczy się w szkole średniej nr 75 w Stalino.
- 1954–1959 – nauka w Instytucie Pedagogicznym w Stalino, specjalność: nauczyciel języka i literatury ukraińskiej.
- 15.VIII–15.X.1959 – praca nauczyciela w szkole średniej w miejscowości Taużna (rejon hajworonński, obwód kirowohradski).
- XI.1959–XI.1961 – służba w armii sowieckiej.
- 7.XII.1961–16.1963 – nauczyciel języka i literatury ukraińskiej w szkole średniej nr 23 w Horliwce (obwód doniecki).
- 15–23.III.1963 – praca w kopali „Październikowa” w Doniecku.
- 26.III.–26.X.1963 – redaktor gazety „Donbas Socjalistyczny” w Doniecku.
- od 1.XI.1963 – doktorant w Instytucie Literatury Akademii Nauk USRR, kurs „Teoria literatury”. Poeta przenosi się do Kijowa.
- 4.IX.1965 – wystąpienie protestacyjne w kijowskim kinie „Ukraina” w związku z represjami wobec inteligencji ukraińskiej.
- 20.IX.1965 – wyrzucony ze studiów doktoranckich za „systematyczne łamanie regulaminu doktorantów i współpracowników uczelni”, tj. za wystąpienie w kinie „Ukraina”.

- 28.IX.–23.XI.1965 – робота в будівельній бригаді, а згодом і кочегаром Українського науково-дослідного інституту садівництва.
- 10.XII.1965 – одруження з Валентиною Попелюх.
- 14.I.–1.VI.1966 – молодший, за два місяці – старший науковий співробітник Центрального державного історичного архіву УРСР. „Звільнений за власним бажанням – за безсовісними, здається, наполяганнями тов. Зубкова з інституту літератури” (Автобіографія В. Стуса від 23.7.1966 р.).
- з 17.IX.1966 – до арешту – старший інженер відділу технічної інформації проектно-конструкторського бюро Міністерства промисловості будівельних матеріалів Києва, а потому – старший інженер проектно-технологічного об'єднання.
- 12.I.1972 – арешт поета.
- 7.IX.1972 – суд, згідно вироку якого Василя Стуса засуджено до 5 років таборів та 3-х років заслання.
- 1972–II.1977 – ув'язнення в одному з мордовських таборів.
- 5.III.1977 – поета етапом доставлено до місця заслання: сел. ім. Матросова Магаданської області.
- 6.III.1977–III.1979 – робота „учнем проходчика гірської підземної ділянки” та машиністом скрепера на рудні ім. Матросова об'єднання „Севервостокзолото”.
- 1978 – поета прийнято до PEN-клубу.
- VIII.1979 – повернення до Києва після закінчення терміну заслання.
- початок X.1979 – вступ до Української Гельсинської групи.
- 7–X.1979 – за Стусом встановлено адміністративний нагляд.
- 22.X.1979–11.I.1980 – робота формовщиком II-го розряду ливарного цеху на заводі ім. Паризької комуни.
- з 1.II.1980 – до арешту – робота в цеху №5 українського промислового об'єднання „Укрвзуттепром” фабрики взуття „Спорт” намазчиком зтяжної кромки на конвейері.

- 28.IX.–23.XI.1965 – praca na budowie, następnie posada pałacza w Ukraińskim Instytucie Naukowo-Badawczym Ogrodnictwa.
- 10.XII.1965 – zawarcie związku małżeńskiego z Walentyną Popeluch.
- 14.I.–1.VI.1966 – posada młodszego, a po upływie dwóch miesięcy – starszego pracownika naukowego w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym USRR. „Zwolniony na własne żądanie – w związku z natarczywymi żądaniami towarzysza Zubkova z Instytutu Literatury” (Autobiografia W. Stusa, 23.7.1966 r.).
- od 17.IX.1966 – do czasu aresztowania – starszy inżynier Wydziału Informacji Technicznej Biura Architektoniczno-Konstrukcyjnego Ministerstwa Przemysłu Materiałów Budowlanych w Kijowie, a następnie – starszy inżynier przedsiębiorstwa konstrukcyjno-technologicznego.
- 12.I.1972 – aresztowanie poety.
- 7.IX.1972 – po rozprawie sądowej Wasyl Stus został skazany na 5 lat łagru i 3 lata zesłania.
- 1972–II.1977 – odbywanie kary w jednym z łagrów w Mordowii.
- 5.III.1977 – odbywanie zesłania we wsi Matrosowo w obwodzie magadańskim.
- 6.III.1977–III.1979 – praca w charakterze „ucznia rębacza na przodku” oraz operatora zgarniarki w kopalni im. Matrosowa przedsiębiorstwa „Siewierwostokzołoto”.
- 1978 – poeta zostaje członkiem PEN-klubu.
- VIII.1979 – powrót do Kijowa po zakończeniu odbywania kary.
- początek X.1979 – zaangażowanie w pracę ukraińskiej Grupy Helsińskiej.
- 7–X.1979 – objęcie Stusa dozorem milicyjno-administracyjnym.
- 22.X.1979–11.I.1980 – praca w charakterze formierza II kategorii w odlewni w hucie im. Komuny Paryskiej.
- od 1.II.1980 – do czasu aresztowania – praca w hali produkcyjnej nr 5 spółki przemysłowej „Ukrwzuttieprom” w fabryce

14.V. 1980 – другий арешт.

кінець IX.1980 – суд, на якому поета було засуджено до десятирічного ув'язнення та п'яти років заслання.

з XI.1980 – ВС-389/36 сел. Кучино Чусовського району Пермської області, весна 1981 – останнє побачення з рідними.

1982–1983 – рік камери-одиночки.

в ніч з 3 на 4.IX.1985 – смерть Василя Стуса в карцері ВС-389/36.

17–19.XI.1989 – перевезення на київську землю праху Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого.

в ніч з 22 на 23.11.1990 – спалення могили Василя Стуса у м. Києві.

18.III.1990 – спалення могили Юрія Литвина у м. Києві¹.

¹ Передруковано за виданням: В. Стус, *Золотоока красуня*, упорядник і попереднє слово Д. Стус, Київ 1992, с. 34.

obuwniczej „Sport” w charakterze smarowniczego transportera produkcyjnego.

14.V.1980 – drugie aresztowanie.

koniec IX.1980 – rozprawa sądowa, podczas której poeta został skazany na dziesięć lat łagru i pięć lat zesłania.

od XI.1980 – odbywa karę w łagrze WS-389/36 we wsi Kuczino (rejon Czusowski, obwód permski), wiosna 1981 – ostatnie widzenie z rodziną.

1982–1983 – rok w karcerze jednoosobowym.

w nocy z 3 na 4.IX.1985 – śmierć Wasyla Stusa w karcerze łagru WS-389/36.

17–19.XI.1989 – przewiezienie ciał Wasyla Stusa, Jurija Łytwyna i Ołeksy Tycheho do Kijowa.

w nocy z 22 na 23.XI.1990 – spalenie mogiły Wasyla Stusa w Kijowie.

18.III.1990 – spalenie mogiły Jurija Łytwyna w Kijowie.

Володимир Мокрий, <i>“За біль біліша” Україна Василя Стуса</i>	6
Włodzimierz Mokry, <i>„Bielsza niż ból” Ukraina Wasyla Stusa</i>	7
*** (Минає час моїх дитячих вір)	42
*** (Czas mych dziecięcych wierzeń już odchodzi)	43
*** (Незграбно ворон кружеля)	44
*** (Niezdarnie krąży kruk wśród nieba)	45
*** (В понеділок зустрівся з дівчиною)	46
*** (W poniedziałek – spotkał się z dziewczyną)	47
Останній лист Довженка	48
Ostatni list Dowženki	49
*** (Даждь нам, Боже, днесь! Не треба завтра)	50
*** (Daj nam dziś, Panie Boże. Jutra – wszak nie trzeba)	51
*** (Я марно вчив граматику кохання)	52
*** (Marnie mi szła miłości gramatyka)	53
*** (То все не так. Бо ти не ти)	54
*** (Tyś – już nie ty. I wszystko nie tak)	55
*** (Один лиш час і має совість)	56
*** (Czas tylko czyste ma sumienie)	57
Спогад зі сну	58
Wspomnienie senne	59
*** (Вечірнє сонце соснами обгасне)	60
*** (Wieczorne słońce sosnami zagaśnie)	61
*** (Дівчина)	62
*** (Dziewczyna)	63
*** (Сонце, бджолами хоре)	64
*** (Słońce, od pszczoł aż chore)	65
*** (Вдивляюся, мов янгол)	66
*** (Wpatruję się niczym anioł)	67
*** (І не розмерз. І не відтерпнув. Ні)	68
*** (Nie. Nie odmarzłem. Trwa skurcz bezlitosny)	69
*** (Ви наче нічні криниці)	70

*** (Wy – jako te źródła nocy)	71
*** (Отак і жив: любив – як пив)	72
*** (Żyłem, kochałem, jakbym pił)	73
*** (Це туга. Так. Моя далека туга)	74
*** (Ot, tęsknota. Tak. Daleka ma tęsknica)	75
*** (Вбери-но білу сукню)	76
*** (Włóż zatem suknię białą)	77
*** (Страшна ковбана – чорна і масна)	78
*** (Straszne bajoro – i tłuste, i czarne)	79
*** (На тихі води і на ясні зорі)	80
*** (Na ciche wody i na jasne zorze)	81
*** (Уже Софія відступеніла)	82
*** (I już się Sofia z mgieł wyłoniła)	83
*** (У небі зорі, в грудях місяць)	84
*** (Na niebie – zorze, w piersi – księżyc łśni)	85
Автопортрет зі свічкою	86
Autoportret ze świecą	87
*** (Синіє сніг по краю серця)	88
*** (Śnieg niebieszczeje na obrzeżu serca)	89
*** (Два вогні горять)	90
*** (Dwa ognie płoną)	91
*** (Червневий сніг – на безоглядній сопці)	92
*** (Czerwcowy śnieg – na sorce bezlitosnej)	93
*** (Цей шлях – до себе. Втрачена земля)	94
*** (Ta droga – to do siebie. Ziemia utracona)	95
*** (Терпи, терпи – терпець тебе шліфує)	96
*** (Cierp zatem, cierp – cierpienie cię ogładzi)	97
*** (Вся в жужелиці, поросі, вугілля)	98
*** (Cała w żwirze, pyle i węglowym miale)	99
*** (Не надбудись. А спи, а спи)	100
*** (Nie, nie budź się. I śpij, i śpij)	101
*** (Той бідний виквіт рідної землі)	102
*** (Ten biedny wykwit ojczystej ziemi)	103
*** (О передсмертні шепоти снігів)	104

*** (O wy, szeptania śniegów przed agonią)	105
*** (Колимське сонце стало сторч)	106
*** (Kołymskie słońce stało sztorcem)	107
*** (Гора за горою)	108
*** (Góra za górą)	109
*** (Одна гора – зима, а друга – літо)	110
*** (Jedna góra – to zima; druga była latem)	111
*** (Стара людина, сопки давні)	112
*** (Cóż, stary człowiek, sopki dawne)	113
*** (Москва. Столиця. В сотні лиць)	114
*** (Moskwa. Stolica. Setki twarzy)	115
*** (Ти хоре, слово. Тяжко хоре ти)	116
*** (Tyś chore, słowo. Ciężko jesteś chore)	117
*** (Впаду – і знову підведусь)	118
*** (Upadnę – lecz powstać muszę)	119
*** (Сьогодні п'єм вино)	120
*** (Pijemy wino dziś)	121
*** (Зірки палахкотіли в небі)	122
*** (Gwiazdy na niebie pełgały)	123
*** (І сяло сонце крізь вікно)	124
*** (Świeciło słońce w okno chaty)	125
*** (Тебе я все підносив на руках)	126
*** (Wznosiłem cię zawsze do góry)	127
*** (І де він, голос той, – блукає)	128
*** (I gdzież on, gdzie ów głos się snuje)	129
*** (Спішать додому козаки)	130
*** (Spieszą do domu kozacy)	131
*** (А ти! – все спиш, і спиш, і спиш)	132
*** (А ty – wciąż śpisz i śpisz bez końca)	133
*** (Сліди обачні на снігу)	134
*** (Ostrożne ślady na śniegu)	135
*** (Скучив за степом, скучив за лугом)	136
*** (Tęskno za stepem i za łąką tęskno)	137
*** (Осінь. Пожовк виноград)	138

*** (Jesień. Pożółkł winograd)	139
*** (Темно-зелена м'ята)	140
*** (Ciemnozielona mięta)	141
*** (Не зближуйся. На відстані спинись)	142
*** (Nie, nie podchodź. Pozostań tam, dalej)	143
*** (Світання – мов яйця пташині)	144
*** (Świty – są niczym jajeczka ptasie)	145
*** (У порожній кімнаті)	146
*** (Izba pusta, mroczna)	147
*** (Верни до мене, пам'яте моя)	148
*** (Wróć do mnie, proszę, wróć, pamięci)	149
*** (На однакові квадрати)	150
*** (Na kwadraty takie same)	151
*** (Пливуть видіння, пагорбами криті)	152
*** (Płyną widzenia wśród pagórków skryte)	153
*** (Прикрийся мідною горою)	154
*** (O, przykryj się miedzianą górą)	155
*** (Ще й до жнив не дожив, зелен-жита не жав)	156
*** (Jeszcze do żniw nie dożył, nie żął łanu żyta)	157
*** (Довкруг – обрізано жалі)	158
*** (Wkrąg – wysieczono żale)	159
*** (Потрібен янгол помсти. Мій захисник)	160
*** (Potrzebny anioł zemsty. Mój obrońca)	161
*** (Невже оце ти й є, бідо)	162
*** (Tyżeś to, tyżeś, niedolo)	163
*** (Ярій, душе! Ярій, а не ридай)	164
*** (Rozsierz się, duchu! Niech gniew wstrzyma szloch)	165
*** (Між співами тюремних горобців)	166
*** (Pośród więziennych wróbli, na dworze)	167
*** (Вечір. Падає напруго)	168
*** (Wieczór. Słońce opada w napięciu)	169
*** (Я знав майже напевне)	170
*** (Byłem nieomal pewien)	171
*** (Спочатку вони вбивали людину)	172

*** (Najsampierw zabijali)	173
Вертеп	174
Jasełka	175
*** (На колимськім морозі калина)	176
*** (Wśród Kołymy – zmrożona kalina)	177
*** (Земля зібгалась, як вода)	178
*** (Ziemia – jak woda pomarszczona)	179
*** (Щодня, щогодини)	180
*** (Co dnia, co godziny)	181
*** (Братове, о яке сліпуче небо)	182
*** (Bracie, jakże to niebo oślepia)	183
*** (Там, за безкраєм, там, за горою)	184
*** (Tам, za bezkresem, tam, za górą stromą)	185
Колимська траса	186
Kołymska trasa	187
*** (І небо стало меншати мені)	188
*** (I niebo staje mi się coraz mniejszym)	189
Короткі біографічні відомості життя Василя Стуса	190
Krótką notka biograficzna o życiu Wasyla Stusa	191

Andrzej Nowak (1944), publicysta, prozaik, poeta i krytyk, głównie jednak tłumacz poezji i prozy – autor kilkudziesięciu tomów przekładów z rosyjskiego, angielskiego, francuskiego, katalońskiego, języków celtyckich i szeroko używanego w Andach dawnego języka Inków Keczua. Główną jego domeną są jednak przekłady z literatury iberoamerykańskiej (zawarte w słynnej „Serii prozy iberoamerykańskiej” oraz dzieła średniowiecznego piśmiennictwa europejskiego (mistycy hiszpańscy, cykl Świętego Graala, katarowie, etc.)

Autor wspomnień z lat pięćdziesiątych. Publikował w krajach Ameryki Łacińskiej.

Z poezji ukraińskiej wydał zbiór przekładów Liny Kostenko, Tymka Padury, tomik dumek z „Rusałki Dniestrowej” oraz zbiorki poezji młodych poetów zachodnioukraińskich. Członek Pen-Clubu.

Wydawnictwo „Szwajpolt Fiol”
Fundacji św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej
w Krakowie

ISBN 978-83-62454-01-3

9788362 454013